

МУНИЦИПАЛИТЕТ

ИЛИМИЙ-ПОПУЛЯРДУУ ЖУРНАЛ | ИЮНЬ-АВГУСТ 2018 | № 7-8 (80-81) чыгарылышы

Муниципалитет – бул аймактын,
ал жерде жашаган калктын жана ЖӨБ органдарынын үчилтиги

БУЛ САҢДА:

ЖӨБдүн финансысы

Жергиликтүү бюджеттин кирешелерин болжолдоо үчүн экономикалык жана статистикалык көрсөткүчтөргө анализ жана мониторинг жүргүзүү: көйгөйлөр жана сунуштар..... 2

Жергиликтүү бюджеттер боюнча коомдук угууларды өткөрүү боюнча методикалык колдонмону киргизүүнүн жыйынтыгы 8

Жарандардын ЖӨБго катышуусу

Таштанды эми жылына бир жолу эмес, туруктуу чыгарылып калды. Чүй облусунун Сокулук районундагы Күнтуу айылдык аймагында жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүү тажрыйбасы..... 11

Ош облусунун Ноокат районундагы Мирмахмудов айылдык аймагындагы жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүү тажрыйбасы..... 13

Жергиликтүү жамааттын уставы ЖӨБ органдарынын жана жашоочулардын көптөгөн көйгөйлөрүн чечүүгө жардам берүүдө..... 15

Мыйзамдардагы жаңылыктар

2018-2022-жылдар мезгилине Кыргыз Республикасынын Өнүктүрүү программасы жөнүндө. “Түндүк” электрондук ведомстволор аралык өз ара аракеттенүү системасы тууралуу..... 20

Муниципалдык менчиктеги негизги каражаттарды эсептен чыгаруу тартиби жөнүндө.

Салыктык эмес кирешелер..... 21

жер казынасын башкарууда ЖӨБ органдарынын ыйгарым укуктары; жарандык коргонуу жана ЖӨБ органдары..... 23

бюджеттик календарды өзгөртүү жөнүндө..... 24

Муниципалитеттин социалдык-экономикалык өнүгүү программасын иштеп чыгуу тууралуу..... 25

ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун жаңылыктары

Коомдук мониторинг иштей баштады: аялдарга мүмкүнчүлүк берилсе, дүйнө да жакшы жагына өзгөрө баштайт..... 26

Кыргызстанда окуучулар үчүн финансылык сабаттуулук боюнча алгачкы окуу-методикалык жыйнак жарык көрдү..... 29

ӨСИ жаңылыктары

Латвиянын Өз алдынча башкаруулар ассоциациясынын делегациясы Кыргыз Республикасына келди..... 31

ЖӨБ Союзунун жаңылыктары

“КР ЖӨБ Союзу менен Латвиянын ЖӨБ Ассоциациясы ортосунда кызматташтык жөнүндө” Макулдашууга кол коюлду. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн жыйынына катышуу. “Эң мыкты айыл өкмөтү” республикалык таймаштын жыйынтыгы чыкты..... 32

“КР ЖӨБ союзу менен Латвиянын ЖӨБ Ассоциациясы ортосунда кызматташтык жөнүндө” Макулдашууга кол коюлду..... 33

ЖӨБ Союзу жооп берет

Төш белги тууралуу. Ижара жөнүндө. Жарандардын идентификациялык номерлеринин базасын түздө ЖӨБдүн ролу тууралуу..... 36

Окуганга кызыктуу экен

Жергиликтүү социалдык-экономикалык өнүгүү программаларын иштеп чыгуу боюнча методикалык окуу китеби..... 37

Децентралдаштырылган контекстте жана децентралдаштырууга өтүү шарттарында мамлекеттик финансыны башкаруу..... 39

Негиздөөчү жана басып чыгаруучу
Өнүктүрүү саясат институту (ӨСИ)
Башкы редактор, ӨСИ башкаруучу төрайымы
Надежда Добрецова
Аткаруучу редактор
Лариса Ли
Кыргыз тилиндеги котормонун редактору
Нургүл Жаманкулова
Дизайн жана жасалгалоо
Адил Абдраимов
Кыргыз тилине которгон

Зейнеп Алтымышова
Журнал автордук макалаларды кабыл алат жана муниципалитеттерге даректелген акысыз жарнактарды жайгаштырат.
Журнал акысыз таркатылат, бирок ӨСИ акы төлөп жазылууну уюштуруу укугуна ээ.
Журналдагы макалалар басып чыгаруучу тараптын жана анын өнөктөштөрүнүн көз карашын сөзсүз эле

чагылдырбайт. Макаланын мазмуну үчүн жоопкерчилик авторлорго жүктөлөт.
Бардык суроолор боюнча төмөнкү даректер аркылуу кайрылыңыздар:
почта – Кыргыз Республикасы, 720001, Бишкек ш., Үмөталиев көч., 108, Өнүктүрүү саясат институту, «Муниципалитет» журналынын редакциясы;
электрондук – office@dpi.kg nadya.dobretsova@gmail.com
Телефондор: (0312) 97-65-30

(31,32,33,34)
Факс: (0312) 97-65-29
Журналда Өнүктүрүү саясат институтунун кызматкерлери тарткан жана Интернеттен алынган сүрөттөр пайдаланылды.
Массалык маалымат каражаттарын каттоо жөнүндө күбөлүктүн каттоо номери 1785.
ISBN 1694-7053

Жергиликтүү бюджеттин кирешелерин болжолдоо үчүн экономикалык жана статистикалык көрсөткүчтөргө анализ жана мониторинг жүргүзүү: көйгөйлөр жана сунуштар

Назира ТЮЛЮНДИЕВА,

ЭҮЖӨБОЖ долбоорунун бюджет аралык мамилелер боюнча адиси

Жергиликтүү салыктар, жыйымдар жана салыктык эмес кирешелер бөлүгүндө жергиликтүү бюджеттердин киреше бөлүгүн түзүү мыйзамдардагы ченемдерге ылайык болжолдоонун негизинде жүзөгө ашырылышы керек. Мында экономикалык жана статистикалык көрсөткүчтөр эсепке алынууга тийиш. Бул көрсөткүчтөрдү ЖӨБ органдарына мамлекеттик органдардын аймактык бөлүмдөрү бериши керек.

Экономикалык жана статистикалык көрсөткүчтөр жергиликтүү бюджеттердин салык салуу базасын баалоо, чыгашаларды жергиликтүү артыкчылыктуу маселелерге ылайык пландоо үчүн аспап катары кызмат өтөйт. Жергиликтүү бюджеттин киреше бөлүгүнүн баштапкы долбоорун айыл өкмөттүн (мэриянын) финансы-экономикалык бөлүмү түзөт. Алар жалпы бюджеттик кирешелердин жана бюджет аралык трансферттердин божомолуна негизделет. Жергиликтүү салыктардан жана жыйымдардан, салыктык эмес түшүүлөрдөн алынган жергиликтүү бюджеттин кирешелерин ЖӨБ органдары өз алдынча болжолдойт. Жергиликтүү салыктардын жана салыктык эмес кирешелердин божомолу экономикалык

жана статистикалык көрсөткүчтөргө байланат. Бул көрсөткүчтөр аймактын өнүгүү деңгээлин мүнөздөйт.

Эскерте кетели, жергиликтүү бюджеттердин кирешелери жергиликтүү салыктардан жана жыйымдардан түшүүлөрдүн, жалпы мамлекеттик кирешелердин жана башка кирешелердин эсебинен түзүлөт. Алар КР Бюджеттик кодексинде жана Кыргыз Республикасынын башка мыйзамдарында белгиленген чегерүүлөрдүн, салыктык эмес жана башка кирешелердин нормативдери боюнча, ошондой эле трансферттердин жана ыктыярдуу төгүмдөрдүн негизинде бөлүштүрүлөт.

Жергиликтүү салыктардын жана жыйымдардын киреше бөлүгүнүн божомолун түзүү, анын ичинде кирешелердин ар бир түрү боюнча болжолдуу көрсөткүчтөрдү эсептөө төмөнкү принциптерге негизделип жасалышы керек:

- салыктык жана салыктык эмес түшүүлөрдүн эсеби салык төлөөчүлөрдүн маалымат базасындагы жана салыктардын ставкасындагы өзгөрүүлөргө негизделет. Ал өткөн жылдар үчүн салыктык жана салыктык эмес кирешелердин иш жүзүндөгү түшүүлөрүнүн көрсөткүчтөрүнө негизделбейт;
- салыктык эмес кирешелердин божомолу менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу орган-

дарынын фискалдык саясаты ортосундагы байланыш.

Жергиликтүү бюджеттин киреше бөлүгүн божомолдоо практикасына мониторинг жасоо үчүн 149 айылдык аймактын финансы-экономикалык кызматкерлери (республикадагы айылдык аймактардын жалпы санынан үчтөн бири) арасында сурамжылоо жүргүзүлдү.

“Жергиликтүү бюджеттин киреше бөлүгүнүн божомолу кантип түзүлөт?” деген суроого сурамжылоого катышкандардын 38% бюджеттин божомолун өткөн жылдын жергиликтүү бюджетинин кирешелерин аткаруунун иш жүзүндөгү көрсөткүчтөрүнүн негизинде түзө турганын айтышты.

Сурамжылоого катышкандардын 37% божомолду түзүүдө жергиликтүү бюджеттин кирешесине таасирин тийгизген айрым экономикалык жана статистикалык көрсөткүчтөрдөгү өзгөрүүлөрдү эсепке аларын айтышты.

Сурамжылоого катышкандардын 13% божомолду бюджеттин кирешесин иш жүзүндө аткарууга негиздейт. Мында алар жергиликтүү бюджеттин кирешесине таасирин тийгизген айрым экономикалык жана статистикалык көрсөткүчтөрдөгү өзгөрүүлөрдү эсепке алышат. 5% экономикалык жана статистикалык көрсөткүчтөрдүн маалымат базасын гана колдонушат. 3% маалымат базасы менен кошо жергиликтүү бюджеттин кирешесине таасирин тийгизген айрым экономикалык жана статистикалык көрсөткүчтөрдөгү өзгөрүүлөрдү эсепке алышат. 4% маалымат базасын, жергиликтүү бюджеттин кирешесине таасирин тийгизген айрым экономикалык жана статистикалык көрсөткүчтөрдөгү өзгөрүүлөрдү эсепке алуу менен катар, өткөн жылдын иш жүзүндөгү аткарылышынын көрсөткүчтөрүн да колдонушат.

Ошентип, сурамжылоого катышкандардын басымдуу бөлүгү (үчтөн экиси) божомолду түзүүдө айрым экономикалык жана статистикалык көрсөткүчтөрдү, анын ичинде өткөн жылдар үчүн көрсөткүчтөрдү колдонушат. Ал эми системага салынган маалымат базасын сурамжылоого катышкандардын болгону 12% гана колдонот. Сурамжылоого катышкандардын 64% Мамлекеттик салык кызматынан (МСК) маалыматтарды туруктуу алып турушат. “Айыл өкмөттө салык төлөөчүлөрдүн базасы түзүлгөнбү?” деген суроого 59% “ооба” деп; 31% - “ооба, бирок ал толук эмес” деп; 9% - “жок” деп жооп берсе; 1% - “башкасы” деген вариантты тандап алган.

Салыктар боюнча маалыматтык эсептерди сурамжылоого катышкандардын 78% туруктуу алып турат, кээде алгандар – 15%, эч качан албагандар – 2%, ал эми “башкасы” деген вариантты 5% тандап алды.

МСКдан маалыматты 45% туруктуу алып турат, кээде алгандар – 34%, такыр албагандар – 21%. Ошону менен бирге МСКдан маалымат алууга байланышкан көйгөйлөр сурамжылоого катышкандар-

дын 35 пайызында болгон, такыр маселе жаралган эмес дегендер 65% түзөт.

Кирешелерди болжолдоо боюнча иш айыл өкмөттөрдө жакшы деңгээлде жолго коюлган – ушундай пикирде сурамжылоого катышкандардын 45%, канааттандырырлык деңгээлде дегендер 52%, канааттандырырлык эмес деңгээлде дегендер 2%. Салыктарды (салыктык эмес кирешелерди) башка АА бюджетине которуп койгон учурлар сурамжылоого катышкандардын 36 пайызында болгон.

ТЫЯНАК: ЖӨБ органдарынын Мамлекеттик салык кызматы менен өз ара байланышынын чабалдыгы айылдык аймактарда бюджеттин киреше бөлүгүн ишенимдүү пландоо жана аткаруу үчүн маалымат базасын түзүүгө бут тоскон факторлордун бири. Ошону менен бирге МСКнын райондук органдары жалпысынан район боюнча салык төлөөчүлөр боюнча маалымат базасына ээ. Бул база айылдык аймактар боюнча бөлүштүрүлүп каралган эмес.

СУНУШ: МСКнын райондук органдары ЖӨБ органдары менен биргеликте айылдык аймактар жана шаарлар боюнча бөлүп, салык төлөөчүлөр боюнча маалымат базасын иштеп чыгышы керек.

Жер салыктарына төм. кирет: жер салыгы; мүлк салыгы.

Жергиликтүү бюджеттердин негизги салыктык эмес кирешелерине төм. кирет: ижара акысы; таштанды чыгаруу үчүн жыйым.

Жергиликтүү салыктардын жана жыйымдардын ставкалары мыйзамдарга ылайык бир жылга же айга эсептегенде салык салуу базасынын бирдиги үчүн туруктуу (фиксацияланган) төлөмдөр түрүндө берилген. Мисалы:

- жер салыгы – салыктын ставкасы жердин аянтынын көлөмүнө жараша фиксацияланып белгиленген;
- мүлк салыгы (1, 2, 3-топтор) – ставка фиксацияланып белгиленген, мисалы, турак эмес жайдын ар бир чарчы метри үчүн;
- таштанды чыгаруу үчүн жыйым – ставка жылына курулманын ар бир ээсине же калктын жана кызматкерлердин санына фиксацияланып белгиленет;
- жерди ижарага берүү – баа белгиленген мезгилге (1 га үчүн) же м2 үчүн келишимде белгиленет.

Бул салыктардын ставкалары фиксациялангандыктан, ошондой эле салык салуу базасы сандык өлчөөгө тийиш болгондуктан жана көп өзгөрбөгөндүктөн салыктардын бул түрлөрү боюнча божомол көрсөткүчтөрдү эсептөө салыктын ставкаларын алардын сандык салык салуу базасына жөнөкөй көбөйтүү менен жүргүзүлөт.

Жергиликтүү бюджеттердин киреше базасына анализ жасоо үчүн экономикалык жана статистикалык көрсөткүчтөр колдонулат. Бул болсо алардын салыктын суммасын эсептөө методикасына же анын божомолуна жараша болот.

Жер салыгы

Айыл чарба багытындагы жерлерди пайдалануу үчүн жер салыгын болжолдоодо (эсептөөдө) жер аянтынын көрсөткүчтөрү колдонулат: сугарылуучу айдоо жерлери, кайрак айдоо жерлери, көп жылдык бак-дарактар, чабындылар жана жайыттар. Мындан тышкары, инфляцияны эсепке алуу менен салыктын өсүшүн камсыздоо максатында инфляциянын коэффициенти колдонулат. Инфляциянын коэффициентин КР Өкмөтү өткөн жылга салыштырмалуу инфляциянын динамикасынын көрсөткүчтөрү түрүндө бекитет. Инфляциянын көрсөткүчү колдонулган жер салыгынын ушундай түрдө эсептелинген формуласы салык суммасынын туруктуу өсүшүн камсыз кылбайт. Мындан улам инфляцияны эсепке алуу менен салыктын суммасын индекстештирүүнү камсыздабайт.

Мисалы, Кыргыз Республикасында инфляциянын коэффициенти 2015-2015-жылдары 1,04кө барабар болгон. Башкача айтканда, 2015-жылы салыктын суммасы 2014-жылдагы салыктын суммасына барабар болгон. 2016-жылы инфляциянын коэффициенти 1,034тү түздү. Башкача айтканда, андан мурдагы жылга салыштырмалуу төмөндөдү. Буга ылайык, салык төлөөчүлөр төлөп келген салыктын суммасы да 2015-жылга салыштырмалуу кыскарды. Анткени салыктын көлөмү фиксацияланган мүнөзгө ээ (салыктын ставкасы, жердин аянты өзгөрбөйт). Буга төмөндөгөн инфляциянын коэффициенти кирбейт. **МАСЕЛЕ:** эгерде ушул жылга кийинки жылы салыштырмалуу инфляциянын коэффициенти төмөндөсө, анда төлөнгөн салыктын суммасы да азаят, б.а., салыкты формулага ылайык индекстештирүү болбойт.

СУНУШ: инфляциянын коэффициентин өткөн жылга карата эмес, базалык жылга улам өсүп турган мааниси боюнча эсептеш керек. Базалык жыл деп инфляциянын коэффициентин эсептөөгө карата жаңыча ыкманы колдонгон жылды алыш керек.

Айыл чарба багытындагы жерлерди пайдалануу үчүн жер салыгын болжолдогондо (эсептегенде) айыл чарба багытында болбогон жердин аянтынын көрсөткүчтөрү колдонулат (1-тиркеме). Калктуу конуштардын жерлерин жана айыл чарба багытында болбогон жерлерди пайдалануу үчүн жер салыгынын ставкалары зоналык коэффициентин жана жер участкалардын коммерциялык пайдалануунун коэффициенти колдонуу менен дифференцияланат.

Коммерциялык коэффициентти пайдалануу үй жанындагы, жер, короо жай жана багбанчылык-огород жер участкалардын турак жай курулуштар же жашоо үчүн менчик ээси тарабынан ижарага өткөрүп берилген курулмалардын бөлүгү ээлеген үлүшкө пропорционалдуу бөлүктөр үчүн 1,0 барабар белгиленет.

Коммерциялык пайдалануунун уюмдарга жана жеке ишкерлерге менчик же пайдалануу укугунда, жеке адамдарга ишкердик жүргүзүү үчүн пайдала-

нылчу бөлүгүнө таандык жер участкалары үчүн коэффициент төмөнкүдөй максаттарга берилген жер участкалары үчүн төмөнкүдөй өлчөмдө белгиленет:

- аянтына жараша дүкөндөргө, күркөлөргө, ларекторго жана башка соода мекемелерине

Соода аянты, ч.м	10го чейин	10дон 20га чейин	20дан 35ке чейин	35тен 50гө чейин	50 жана андан жогору
Коэффициенти	22,5	16,5	10,5	7,5	6

- чакан базарлар, базарлар, соода базар комплекстери – 7,5;
- мал базарлары, тоют базарлары – 4,5;
- коомдук тамактануу мекемелери – 3;
- мейманканалар – 7;
- банктар, ломбарддар, акча алмаштыруу пункттары – 5;
- букмекердик кеңселердин жана тотализаторлордун ишин жүзөгө ашырган ишканалар жана дискотекалар – 7;
- офистер, бизнес борборлору, биржалар – 2,5;
- автомай куюучу бекеттер – 10;
- мунай базалар – 1,5;
- автомобилдерди токтотуучу жайлар, авто-сервис ишканалары – 4,5;
- жарнама курулмалары – 50;
- эс алуу жана көңүл ачуу чөйрөсүндөгү ишканалар, спорттук-ден соолукту чыңдоочу кызмат көрсөтүүлөр, жеке кызмат көрсөтүүлөр – 1,5;
- транспорт ишканаларынын администрациялык имараттары: аэровокзалдар, автовокзалдар, автобекеттер, темир жол вокзалдары – 0,9;
- өнөр жай, транспорт, курулуш, байланыш жана энергетика ишканалары, эркин экономикалык зоналардын аймактары – 0,5;
- кен казуучу ишканалардын имараттары жана курулмалары, ошондой эле темир жол транспортунун жүк ташуучу бекеттери, темир жана аба жолдор транспортунун санитардык-коргоо зоналары – 0,3;
- иштетилип жаткан кендер, карьерлер, шахталар, разрездер, иштетилген калдыктардын сакталмалары – 0,05;
- геологиялык чалгындоо, долбоордук-иликтөө, чалгындоо жана изилдөө иштери – 0,005;
- байланыштын жана электр берүүнүн аба линиялары – 0,01;
- илим, билим берүү, саламаттык сактоо, маданий мекемелер, балдардын-өспүрүмдөрдүн дене тарбия-спорт мекемелери – 0,3;
- айыл чарбасынын өндүрүштүк имараттары (гараждар, оңдоо устаканалары, кырмандар, эгин тазалоочу комплекстер, жашылча-картошка сактоочу жайлар, курулуш жана чарба

короолору жана башка айыл чарба багытындагы объекттер) – 0,2;

- коргоо-спорттук-техникалык уюмдар – 0,01.

Бүгүнкү күндө коммерциялык пайдалануунун коэффициенттери ишкердик ишмердигинин пайдалуулук нормасын, экологиялык таасирин жана артыкчылыктуулугун жетиштүү деңгээлде эсепке албайт жана мыйзамдык тартипте кайра каралып чыгууга тийиш. Айталы, өнөр жай, транспорт, курулуш, байланыш жана энергетика ишканаларын, эркин экономикалык зоналар аймактарын 0,5 төмөндөтүлгөн коэффициенттери болгондордун тобуна бириктирүү экономикалык жактан жүйөсүз болот. Улуттук статистика комитетинин маалыматтары боюнча, транспорт ишинде жана жүктөрдү сактоодо, байланышта сальдолонгон финансылык жыйынтык (пайда минус чыгым) 2012-2016-жылдары оң болгон. Ал эми курулушта болсо 2014-2015-жылдары терс жыйынтык катталган. Ошондуктан бул топту топчолорго бөлүү туура болот. Ушул эле нерсе эс алуу жана көңүл ачуу, спорттук-ден соолукту чыңдоочу кызмат көрсөтүүлөр, жеке кызматтарды көрсөтүүлөр чөйрөсүндө иш алып барган ишканалардын топтооруна да тиешелүү. Эс алуу жана көңүл ачуу чөйрөсү эмес, спорттук-ден соолукту чыңдоочу кызмат көрсөтүүлөр чөйрөсү мамлекеттин колдоосуна муктаж болушу ыктымал. Автомай куюучу бекеттерден (коэффициенти 10) жана мунай базаларынан (коэффициенти 1,5) экологиялык зыянды салыштырууга мүмкүн. Бирок мунай базаларына автомай куюучу бекеттерге салыштырмалуу бир кыйла олуттуу салык салынат.

СУНУШ: коммерциялык пайдалануу коэффициенттерин ишкердик ишмердигинин пайдалуулугуна, экологиялык таасирине жана артыкчылыктуусуна жараша кайра карап чыгыш керек.

Калктуу конуштардын жерлерин жана айыл чарба багытында болбогон жерлерди пайдалануу үчүн, ошондой эле үй жанындагы, короо жай жана багбанчылык жер участкаларын пайдалангандык үчүн жер салыгы боюнча салыктык түшүүлөрдүн көлөмү зоналык коэффициенттин жардамы менен жөнгө салынат.

Кз зоналык коэффициентинин мааниси жергиликтүү кеңештер тарабынан экономикалык-пландалуучу зоналардын өзгөчөлүктөрүнө жараша, өтүп жаткан жылдын 1-октябрынан кечиктирилбеген мөөнөттө 3 жылда бир жолу төмөнкү өлчөмдө белгиленет:

- 1) Бишкек шаарында - 0,6дан 3кө чейин;
- 2) Ош шаарында - 0,3төн 3кө чейин;
- 3) башка калктуу конуштарда - 0,3төн 1,2ге чейин.

Бирок жеринде экономикалык-пландалуучу зоналардын чектери аныкталбагандыктан, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары салык салуунун көлөмүн дифференциалоочу укугун колдонушпайт. Ошол эле маалда мүлккө салык боюнча зоналык коэффициенттерди Жогорку Кеңештин профилдик комитети менен макулдашып, бекиткен.

СУНУШ: жергиликтүү эки салык боюнча зоналык коэффициенттерди жөнгө салуу тартибине, экономикалык-пландалуучу зоналардын чектерин белгилөөгө жана ЖӨБ органдарында, анын ичинде Бишкек, Ош жана Жалал-Абад шаарларында зоналык коэффициенттердин алкактык маанисин аныктоого карата ыкмаларды унификациялаш керек. Салык кодексине (КР СК) өзгөртүүлөрдү киргизүүнүн сунушталган формулировкасы: “Зоналык Кз коэффициентинин маанилерин жана Бишкек жана Ош шаарларындагы нарктык зоналардын чектерин жергиликтүү кеңештер КР Салык кодексинде көрсөтүлгөн чектерде белгилейт. Жергиликтүү кеңеш зоналык Кз коэффициентинин маанилерин жана нарктык зоналардын чектерин бекитпесе, анда Кыргыз Республикасынын Өкмөтү Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин профилдик комитетине макулдашуу боюнча 0,3төн 3,0го чейинки өлчөмдө, салыктык мезгилдин ичинде бир жолудан кем эмес, үстүдөгү жылдын 1-октябрынан кеч эмес мөөнөттө белгилейт”.

Мүлк салыгы

2014-жылы биринчи топтогу объекттер боюнча мүлк салыгынын көлөмү төмөндөгөн. Бул өткөөл мезгилге белгиленген салыктын фиксацияланган ставкаларын жокко чыгаруунун жана салыкты формулага салып эсептөөгө өтүүнүн натыйжасында болгон. Ошентип, 2014-жылы мүлк салыгынан түшүүлөр шаарларда азайган.

Мүлктүн 1,2,3-топтор боюнча салыгынын суммасы объекттердин аянтына жараша эсептелинет. Мүлккө салыктын көлөмү региондук, зоналык жана тармактык (функционалдык) коэффициенттердин жардамы менен жөнгө салынат (1-тиркеме).

Зоналык Кз коэффициентинин маанилерин жана Бишкек, Ош жана Жалал-Абад шаарларындагы нарктык зоналардын чектерин (жер салыгы боюнча коэффициенттерден жана нарктык зоналардан айырмалуу) Кыргыз Республикасынын Өкмөтү Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин профилдик комитетине макулдашуу боюнча 0,3төн 1,2ге чейинки өлчөмдө, салыктык мезгилдин ичинде бир жолудан кем эмес, үстүдөгү жылдын 1-октябрынан кеч эмес мөөнөттө белгилейт. Бул жобо ишкерлердин экономикалык активдүүлүгүнө дем берүү жана жергиликтүү бюджеттерди толтуруу үчүн жергиликтүү салыкты жөнгө салууда ЖӨБ органдарынын ролун чектеп жатат.

СУНУШ: жергиликтүү эки салык боюнча зоналык коэффициенттерди жөнгө салуу тартибине, экономикалык-пландалуучу зоналардын чек араларын белгилөөгө жана ЖӨБ органдарында, анын ичинде Бишкек, Ош жана Жалал-Абад шаарларында зоналык коэффициенттердин алкактык маанисин аныктоого карата ыкмаларды унификациялаш керек (аларды мүлк салыгы үчүн көлөмдөн жер салыгы боюнча белгиленген көлөмгө чейин көтөрүш керек: 0,3төн 3,0го чейин).

Мүлк салыгынын өлчөмү төмөнкүдөй өлчөмдө белгиленген тармактык (функциялык) коэффициенттин жардамы менен жөнгө салынат:

Тармактык таандыгы (объекттин функциялык арналышы)	Мааниси
Мейманканалар, ошондой эле букмекердик контролор жана тотализаторлор, күрөөканалар, алмаштыруу пункттары өңдүү оюн-зоок жайлары	1,6
Май куюучу станциялар	1,4
Чакан-базарлар, базарлар, соода-рыноктук борборлор, комплекстер	1,0
Коомдук тамактануу, соода, кызмат көрсөтүү чөйрөлөрүндөгү ишканалар	0,8
Темир жол вокзалдары жана автовокзалдар, автостанциялар, темир жол транспортунун жүк станциялары	0,7
Администрациялык, офистик имараттар, бизнес-борборлор, банктар	0,6
Транспорт ишканасы, автосервис, байланыш жана энергетика ишканалары	0,5
Коргонуу-спорт-техникалык уюмдар	0,3
Айыл чарбалык өндүрүштүк имараттар	0,3
Санаторийлер, пансионаттар, эс алуу үйлөрү	0,2
Өнөр жай, курулуш ишканалары	0,2

Пайда алып келүүчү тармактар үчүн: коомдук тамактануу, соода, кызмат көрсөтүү чөйрөлөрүндөгү ишканаларга (0,8), администрациялык, офистик имараттар, бизнес-борборлор, банктар үчүн (0,6), санаторийлер, пансионаттар, эс алуу үйлөрү үчүн (0,2) төмөндөтүлгөн коэффициенттер белгиленген, бул болсо экономикалык көз караштан алганда жүйөсүз болуп калууда.

Төмөндөтүүчү тармактык (функциялык) коэффициенттерди (мааниси 1ден төмөн) мамлекеттин колдоосуна муктаж болгон чөйрөлөр үчүн гана белгилөө сунушталат. Алар:

- темир жол вокзалдары жана автовокзалдар, автостанциялар, темир жол транспортунун жүк станциялары, транспорт ишканасы, автосервис, байланыш жана энергетика ишканалары, коргонуу-спорт-техникалык уюмдар, айыл чарбалык өндүрүштүк имараттар (пайда аз берчү чөйрөлөр);
- өнөр жай, курулуш ишканалары (экономикалык өсүштүн локомативдери).

Кирешеси жогору чөйрөлөрдө тармактык (функциялык) коэффициенттерди көтөрүүнү сунуштайбыз:

- санаторийлер, пансионаттар, эс алуу үйлөрү боюнча 1,1ге чейин (ушул тапта 0,2ге барабар),
- чакан-базарлар, базарлар, соода-рыноктук борборлор, комплекстер боюнча 1,2ге чейин (1,0дун ордуна),
- коомдук тамактануу, соода, кызмат көрсөтүү чөйрөлөрүндөгү ишканалар боюнча да коэффициентти 1,1ге чейин көтөрүүнү сунуштайбыз (0,5тин ордуна),
- администрациялык, офистик имараттарга,

бизнес-борборлорго, банктарга 1,1ге чейин (0,6нын ордуна).

Жалпысынан тармактык коэффициенттер ишкердик ишмердигинин пайдалуулук нормасын, экологиялык таасирин жана артыкчылыктуюулугун эсепке алуу менен кайра каралып чыгышы керек.

Транспорттук каражаттардын ээлеринен салык (4-топтогу мүлк салыгы)

4-топтогу мүлк салыгынын суммасы төм. жараша эсептелинет:

- транспорттун түрүнө;
- даярдоочу завод чыгарган жылды кошкондо пайдалануу мөөнөтүнө;
- баланстык, эсепке алуу баасына;
- кыймылдаткычынын жумушчу көлөмүнүн ар бир 1 куб.см үчүн сом менен салыктын ставкасына.

Салыктын ставкалары транспорттун түрүнө, даярдоочу завод чыгарган жылды кошкондо пайдалануу мөөнөтүнө жараша белгиленет. Транспорттук каражаттардын ээлери жана алардын мүнөздөмөлөрү тууралуу маалыматты ЖӨБ органдары Мамлекеттик салык кызматынан алса болот. Негизги көйгөй: Салык кызматында жалпысынан район боюнча маалымат бар (айылдык аймактарга жана шаарларга бөлбөстөн).

СУНУШ: Салык төлөөчү транспорттук каражаттардын ээлери боюнча Салык кызматындагы маалыматты айылдык аймактар жана шаарлар боюнча бөлүп чыгуу зарыл.

Таштанды чыгаруу үчүн жыйым

Жыйым Кыргыз Республикасынын Салыктык эмес кирешелер жөнүндө кодексинде белгиленген (Кодекс кабыл алынганга чейин “Салыктык эмес төлөмдөр жөнүндө” КР Мыйзамы менен). Аталган Кодекс жыйымды төлөөчүлөрдү жана ставкаларды белгилөө тартибин орнотот. Жыйымды төлөөчүлөр – убактылуу жана капиталдык курулмалардын ээлери.

Жыйым ставкалары жергиликтүү кеңештин чечими менен, анын аткаруучу органынын сунушу боюнча бир жашоочуга же курулуштун бир чарчы метр аянтына бир эсептик көрсөткүчтөн көп эмес өлчөмдө белгиленет. Жыйым жергиликтүү кеңеш аныктаган мөөнөттө тийиштүү жергиликтүү бюджетке төлөнөт.

Мисалы, эгерде төлөө мөөнөтү 1-апрель деп белгиленсе, анда ушул жылдын 1-апрелине чейин таштанды чыгаруу үчүн жыйым боюнча отчет тапшырылып, жыйым төлөнөт. Буга жараша божомолду эсептөөгө жылдын башынан тартып жыйым боюнча отчет тапшырылган датага чейинки мезгилде жашаган адамдардын (туруктуу жана убактылуу жашагандардын) максималдуу санына кошулат. Эгерде жыйым боюнча салык төлөөчүлөр отчет берген күндөн кийинки мезгил ичинде кошо жаша-

ган адамдардын саны ушул жылдын 1-апрелине чейин көбөйсө, анда ал такталган эсепти берип, кошулган адамдардын саны боюнча жыйымдын суммасын кошуп төлөшү керек.

Эгерде кошо жашаган адамдардын саны ушул жылдын 1-апрелинен кийин өзгөрсө, анда таштанды чыгаруу үчүн жыйым боюнча такталган отчет берилбейт. Себеби мыйзамдарда мындай каралган эмес.

Таштанды чыгаруу үчүн жыйымды эсептеп чыгуу үчүн зарыл болгон көрсөткүчтөр:

- курулмаларда жашаган адамдардын саны;
- курулмалардын аянты.

Башкача айтканда, юридикалык жактар гана эмес, ошону менен бирге жеке жактар да таштанды чыгаруу үчүн жыйымдын төлөөчүлөрү болуп эсептелинет. Юридикалык жактар, анын ичинде базарлардын жана чакан базарлардын администрациялары жыйымды өз алдынча эсептеп чыгып, жергиликтүү бюджетке төлөшөт жана салык кызматынын тийиштүү ыйгарым укуктуу органына эсептөөлөрдү беришет. Жыйымды эсептеп чыгаруу жана жеке жактарды кабарландыруу ишин эрежеге ылайык, ЖӨБ органдары жүзөгө ашырат. Мисалы, Бишкек шаарында муну мэриянын тийиштүү ыйгарым укуктуу бөлүмү жасайт. Жеке жактар мэриянын тийиштүү органы чыгарып берген жыйымдын суммасын жергиликтүү бюджетке төлөшөт. Жыйым толук жана өз убагында төлөнгөнүнө көзөмөлдү салык кызматынын органдары жүзөгө ашырат.

КӨЙГӨЙ: иш жүзүндө мүлк салыгын төлөгөн адамдарды кошпогондо, жыйымды администрациялоо түйшүктүү болгондуктан жеке жактардан жыйым алынбайт. Бишкек шаарында таштанды чыгаруу үчүн жыйымды администрациялоого байланышкан көйгөйлөрдүн дагы бир себеби бар: таштанды чыгаруу боюнча кызмат көрсөткөн муниципалдык ишкана бул үчүн акы алат.

СУНУШ: капиталдык жана убактылуу курулмаларда жашагандардын саны боюнча маалымат базасын түзүп, улам жаңылап туруу үчүн ЖӨБ органлары кварталчылар, үй комитеттери менен кызматташтыкты жөнгө салышы керек. Көчөлөрдү, короолорду тазалоо жана көрктөндүрүү үчүн ресурс берүү менен жергиликтүү жамааттар үчүн жыйым боюнча дем берүүчү чараларды караштырууга тийиш.

Жер казынасын пайдалануу укугуна лицензияны кармап калуу үчүн төлөм

Төлөмдү Кыргыз Республикасында пайдалануу кендерди издөө жана/же чалгындоо жана/же иштетүү укугун алган жер казынасын пайдалануучулар төлөөгө тийиш.

Төлөмдүн ставкалары КР Өкмөтүнүн 2012-жылдын 14-декабрындагы №834 токтому менен аныкталган. Пайдалуу казындылардын кендерин издөө

максатында жер казынасын пайдалануу укугуна лицензияны кармоо үчүн төлөм жылына лицензиялык аянттын квадрат километри үчүн бир эсептик көрсөткүчүнө эселенип белгиленет.

Пайдалуу казындылардын кендерин чалгындоо максатында жер казынасын пайдалануу укугуна лицензияны кармоо үчүн төлөм жылына лицензиялык аянттын гектары үчүн бир эсептик көрсөткүчкө эселенип белгиленет.

Пайдалуу казындылардын кендерин иштетүүгө лицензияны кармоо үчүн төлөм жылына лицензиялык аянттын гектары үчүн бир эсептик көрсөткүчкө эселенип белгиленет.

Болжолдоо үчүн көрсөткүчтөр:

- пайдалуу казындылардын түрү;
- жер казынасын пайдалануунун түрү (издөө, чалгындоо, иштетүү);
- лицензиялык аянт;
- лицензияны кармоо мөөнөтү, жылдар менен.

КӨЙГӨЙ: ЖӨБ органдары лицензияларды кармоо үчүн акы боюнча маалыматка ээ эмес.

Лицензиялык аянттар жана лицензияларды кармоо мөөнөттөрү боюнча маалыматты КР Өнөр жай, энергетика жана жер казынасын пайдалануу боюнча мамлекеттик комитеттен алса болот. Электрондук кайрылуулар үчүн дарек: geoagencyukg@gmail.com

Автотранспорт токтотуу жана токтотуучу жай үчүн жыйым

Автотранспорт каражатын токтотуу жана токтотуу жайы үчүн жыйымдын өлчөмү, аны тескөө жана төлөө тартиби транспорт токтотуунун же токтотуучу жайдын ордун, суткадагы убактысын жана токтотуунун узактыгын, транспорттун түрүн эске алуу менен жергиликтүү өз алдынча башкаруунун тиешелүү өкүлчүлүктүү органы тарабынан, анын аткаруучу органынын сунушу боюнча белгиленет.

Божомолду түзүү үчүн көрсөткүчтөр:

- автомашиналарды токтотуу жана токтотуу жайы үчүн кызмат көрсөтүүлөрдү колдонгон автотранспорттук каражаттардын саны (түрлөрү боюнча), токтотуунун узактыгы (убактысы);
- көрсөткүчтөрдүн сезонго жараша өзгөрүп туруусу.

Хронометраж маалымат алуу үчүн сунушталган булак болуп саналат.

КӨЙГӨЙ: токтотуучу жайдын кызмат көрсөтүүсүн пайдаланган автотранспорттук каражаттардын санын эсептөө оор.

СУНУШ: акы алган автоматтарды, паркоматтарды (адам фактору болбогон) пайдалануу боюнча чет өлкөлүк тажрыйба менен таанышып чыгып, ЖӨБ органдары арасында бул тажрыйбаны жайылтуу зарыл.

Жергиликтүү бюджеттер боюнча коомдук угууларды өткөрүү боюнча методикалык колдонмону киргизүүнүн жыйынтыгы: 14 613 адамдын катышуусунда 182 коомдук бюджеттик угуулар өттү

Азамат МАМЫТОВ,
ЭУЖӨБОЖ Долбоорунун жергиликтүү бюджеттер боюнча адиси

Кыргыз Республикасынын Бюджеттик кодексинде (мындан ары – Кодекс) “жергиликтүү бюджет – бул жергиликтүү жамааттын бюджети” деп көрсөтүлгөн. Кодекстин 127-беренесине ылайык, мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары коомдук пикирди иликтөө,

сунуштарды, сунуштамаларды алуу жана калктын кызыкчылыктарын эске алуу менен чечимдерди кабыл алуу үчүн коомдук бюджеттик угууларды уюштуруп, өткөрүп турушу керек. Бирок бирдиктүү методикалык китеп болбогондуктан практикада бюджеттик угуулар массалык түрдө өткөрүлгөн эмес.

Сыймык НУРУМБЕТОВ,
КР Финансы
министрлигинин
бюджет аралык
мамилелер
саясаты
бөлүмүнүн
башчысы:

“Кыргызстанда жергиликтүү бюджеттерди 453 элеттик (айыл өкмөтү) жана 31 шаардык ЖӨБ органы жергиликтүү кеңештердин атынан карайт, бекитет жана аткарат. Кыргыз Республикасынын Бюджеттик кодексине ылайык, мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары коомдук пикир менен таанышып, бюджетте жарандардын артыкчылыктарын эсепке алуу үчүн жашоочулардын каты-

шуусу менен коомдук бюджеттик угууларды өткөрүшү керек. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары үчүн коомдук бюджеттик угууларды өткөрүү боюнча бирдиктүү методикалык колдонмону иштеп чыгуу жана бул тема боюнча тренингдерди өткөрүү өз убагында жана пайдалуу иш-чара болду. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында буга чейин бюджеттик угуулар тууралуу түшүнүгү ар башка болуп келген. Жаңы методикалык колдонмо боюнча 2019-жылга жергиликтүү бюджеттердин долбоорлору боюнча бюджеттик угуулар үч облуста – Нарында, Чүйдө жана Ошто өткөрүлдү. Угуулар жакшы жыйынтыктарды көрсөттү. Келечекте ушундай эле тренингдерди республиканын башка облустарындагы жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өкүлдөрү үчүн өткөрүү пландарыбыз бар”.

Коомдук бюджеттик угууларды өткөрүүнүн методикалык инструментарийин түзүү максатында КР Финансы министрлиги, Швейцария Өкмөтү тарабынан Швейцариянын Өнүктүрүү жана Кызматташтык Агенттиги (SDC) аркылуу каржыланып, Өнүктүрүү саясат институту аткарган “Элдин үнү жана ЖӨБ органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоору (мындан ары – Долбоор) менен биргеликте Жергиликтүү бюджеттер боюнча коомдук угууларды өткөрүү боюнча методикалык колдонмону иштеп чыкты. Бул Колдонмо КР Финансы министринин 2018-жылдын 17-апрелиндеги №44-Б Буйругу менен бекитилген.

Методикалык колдонмо Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 52-беренесинин 3-бөлүгүнө, КР Бюджеттик кодексинин 79-беренесине жана 127-беренесине ылайык иштелип чыккан. Колдонмо бюджет айкындуулугун жогорулатуу, жарандардын жергиликтүү бюджеттерди түзүүгө катышуу укуктарын ишке ашыруу, бюджеттен иш жүзүндө

чыгымдалган каражаттар жөнүндө маалымат алуу максатында даярдалды. Колдонмону бекиткенден кийин график иштелип чыгып, макулдашылды. Ага ылайык, 2018-жылдын 4-майынан 20-июнга чейинки мезгил аралыгында Долбоор КР Финансы министрлиги менен биргеликте Нарын, Ош жана Чүй облустарында колдонмону жайылтуу жана колдонуу боюнча ЖӨБ органдарынын өкүлдөрү үчүн тренингдерди өткөрдү. “Коомдук бюджеттик угуулар ачык-айкындуулуктун жана отчеттуулуктун аспабы катары” деп аталган тренингдерге 300дүн тегерегинде адам катышты (алардын 144ү аялдар болду). Тренинге айыл өкмөтүнүн финансы-экономикалык бөлүмдөрүнүн (ФЭБ) башчылары жана КР Финансы министрлигинин райондук финансы башкармалыктарынын (РайФБ) жетекчилери катышты. Алар тренингдин натыйжасында 2019-жылга жергиликтүү бюджеттердин долбоорлорун талкуулоо боюнча коомдук угууларды өткөрүүнүн жекече графиктерин түзүп чыгышты.

Нарын облусу	Ош облусу	Чүй облусу
58 коомдук угуу өткөрүлдү	56 коомдук угуу өткөрүлдү	68 коомдук угуу өткөрүлдү
4881 катышуучу, алардын ичинен 2158 аял	5736 катышуучу, алардын ичинен 2079 аял	3996 катышуучу, алардын ичинен 1866 аял
Жарандардан – угуулардын катышуучуларынан 518 сунуш түштү	Жарандардан – угуулардын катышуучуларынан 402 сунуш түштү	Жарандардан – угуулардын катышуучуларынан 557 сунуш түштү
Жарандардын 268 сунушун ЖӨБ органдары бюджетке кошуу үчүн текшерүүдө	Жарандардын 266 сунушун ЖӨБ органдары бюджетке кошуу үчүн текшерүүдө	Жарандардын 348 сунушун ЖӨБ органдары бюджетке кошуу үчүн текшерүүдө

Жасалган иштердин жыйынтыгы боюнча муниципалитеттер жергиликтүү бюджеттерди ачык-айкын талкуулоо, ЖӨБ органдары менен жергиликтүү жамааттардын мүчөлөрү ортосунда өз ара байланыш түзүү, ошондой эле жарандардын бюджеттик процесске жана жергиликтүү деңгээлде чечим кабыл алууга катышуу механизмдерин практикага ийгиликтүү киргизе алганын белгилесе болот.

Натыйжада үч облуста 182 бюджеттик угуу өткөрүлүп, аларга 14 613 адам катышты (алардын ичинен 6103ү (42%) аялдар болду). Коомдук угуулардын катышуучуларынан жергиликтүү бюджеттердин долбоорлоруна байланыштуу 1477 сунуш жана пикир түштү. Алардын ичинен 882 сунуш (же 60%) 2019-жылдын бюджетине кошуу үчүн карап чыгуу процессинде түштү.

Мындан тышкары, Долбоордун үч айылдык максаттуу муниципалитетинин базасында тажрыйба алмашуу сапарлары уюштурулду:

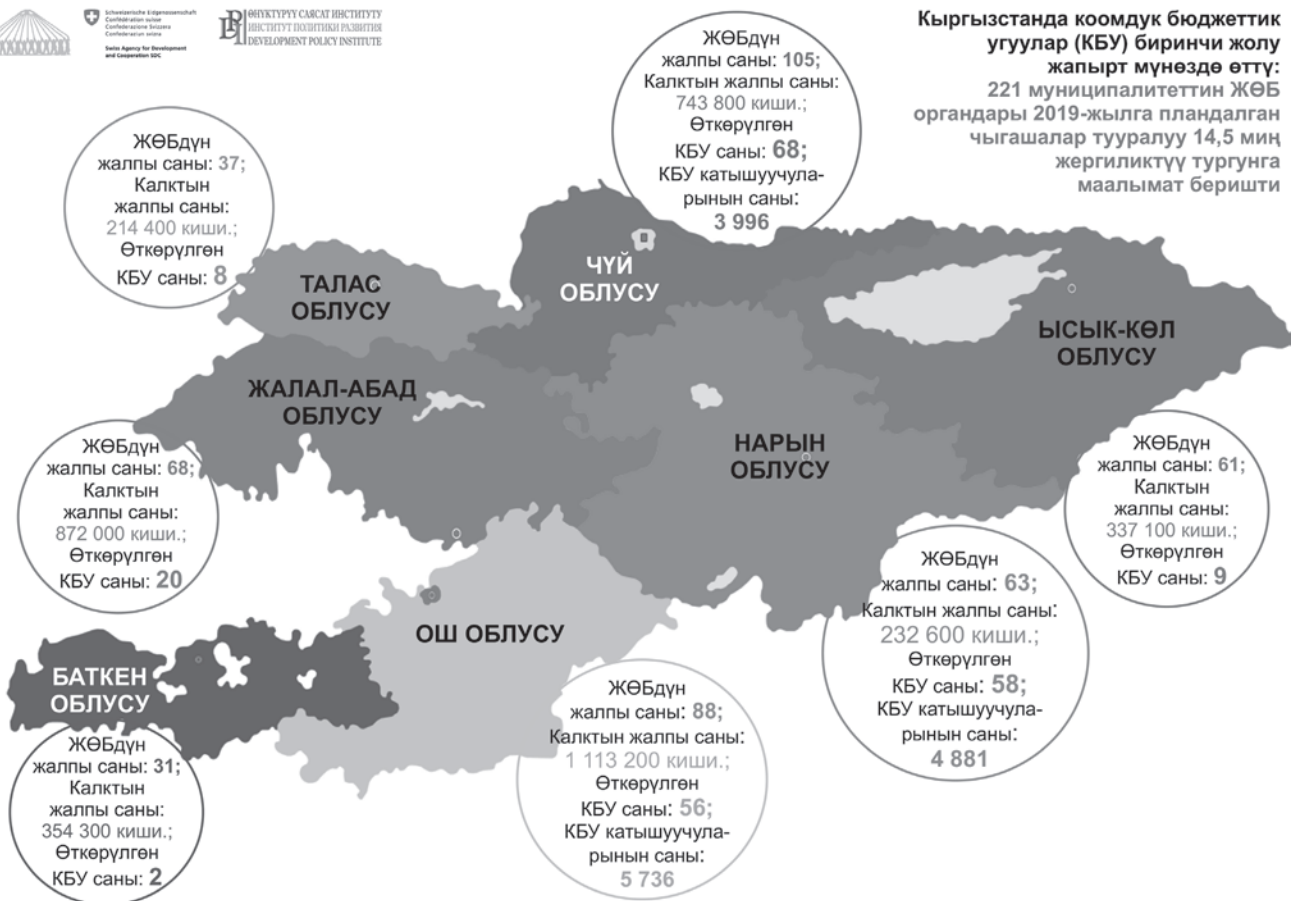
- 28-июнда – Гүлистан айылдык аймагы, 16 айыл өкмөттүн өкүлдөрүнүн катышуусу менен.
- 10-июлда – Шарк айылдык аймагы, 6 айыл өкмөттүн өкүлдөрүнүн жана Кара-Суу райондук финансы башкармалыгынын (РайФБ) өкүлүнүн катышуусу менен.

- 2-июлда – Ак-Тал айылдык аймагы, Ак-Талаа районундагы 11 айыл өкмөттөн 20 өкүлдүн катышуусу менен.

Тажрыйба алмашуу сапарынын катышуучулары презентациялар форматы, бюджеттин кыскача сүрөттөлүшү жана жарандык бюджет өңдүү угуулардын материалдары менен таанышып чыгышты.

Ал эми 2018-жылдын 15-июнунан 17-июлуна чейин Долбоордун консультациялык колдоосу алдында Ош жана Нарын облустарындагы 14 муниципалитетте 2019-жылга жергиликтүү бюджеттердин долбоорлору боюнча коомдук угуулар өттү. Угууларга жалпысынан 1 311 адам, анын ичинде 527 аял катышты. Бюджеттин долбоору боюнча 151 сунуш түштү. Булардын ичинен 79 сунуш 2019-жылдын бюджетине кошуу үчүн карап чыгуу процессинде турат.

Солтоева Ы., Нарын облусундагы Куйручук айыл өкмөтүнүн ФЭБ башчысы: *“Мындан ары мен коомдук угууларды чогулуштардан айырмалай алам. Тренингдерден кийин бул эки иш-чаранын форматы да, максаттары да ар башка экенин түшүндүм. Бул билимди эми практикада колдоном. Мунун баарын тажрыйбалуу айыл өкмөттүн мисалында көрсөк жакшы болоор эле”.*

Валерий ШИЛОВ,
Күнтуу айыл өкмөтүнүн ТКЧ адиси:
“Сатып алынган техниканын жардамы менен
эки жылда ички жолдордун 12 км оңдолуп,
380 тонна таштанды чыгарылды”.

Таштанды эми жылына бир жолу эмес, туруктуу чыгарылып калды. Чүй облусунун Сокулук районундагы Күнтуу айылдык аймагында жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүү тажрыйбасы

2015-жылдын декабрь айында Чүй облусунун Сокулук районундагы Күнтуу айылдык аймагында айылдык чогулуш өткөн. Бул чогулушта айыл өкмөт башчы жамаат муктаждыктарын биргелешип аныктоо (ЖМБА) боюнча иш-чаралардын жыйынтыктары менен тааныштырган. Бул иш-чаралар 2015-жылдын жай айында аймактын 393 жашоочусунун катышуусу менен өткөн. Катышуучулардын 197си аялдар болгон. Жашоочуларды бюджеттик каражаттарды чыгымдоо тууралуу маалыматтын жетишсиздигинен баштап, салттуу болуп калган

көрктөндүрүү маселелерине чейин ар кандай маселелер түйшөлтүп келгенин иш-чаранын жыйынтыктары көрсөттү. Бул маселелерди чечүү үчүн АӨ жергиликтүү кеңештин депутаттары жана активисттер менен биргеликте иш-аракеттер планын иштеп чыгышты. Анда таштандыга, ички жолдордун ремонтунга ж.б. байланышкан маселелерди чечүү ишин жолго салуу үчүн атайын техника сатып алууга зарылчылык бар экени белгиленген.

“Таштанды жыйноо жана чыгаруу маселеси дайыма биз үчүн актуалдуу болчу. Буга чейин таштан-

ды жылына бир жолу – жазында көрктөндүрүү жана жашылдандыруу боюнча айлык өткөн маалда гана чыгарылчу. Биз жергиликтүү бюджеттеги каражатын эсебинен 50 000 сом бөлүп, атайын техниканы ижарага алууга мажбур болчубуз. Жергиликтүү калктын катышуусу менен айыл муктаждыктарын изилдей баштаганда катышуучулардын 68% бул көйгөйдү өзгөчө артыкчылыктуу деп аныкташкан. Эң көп добушту жана калктын колдоосун алуу менен, бул көйгөй долбоордук өтүнмө катары таризделип, “Элдин үнү жана ЖӨБ органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоорунун (мындан ары – ЭУЖӨБОЖ Долбоору) алкагында Чакан гранттар программасынын конкурсун катышуу үчүн жиберилген. Эми бизде өзүбүздүн техникабыз бар, анын жардамы менен өз муниципалитетибизде тазалыкты камсыздап жатабыз”, - деп айтты Күнтуу айыл өкмөтүнүн ТКЧ боюнча адиси Валерий ШИЛОВ.

Чакан гранттар программасынын гранттык курсу ЭУЖӨБОЖ Долбоорунун алкагында Чүй облусунун бардык муниципалитеттери арасында жарыяланган. Баары күткөн атайын техниканы сатып алуу үчүн жетпей жаткан 1 миллион 500 миң сомду Күнтуу ААнын ЖӨБ органы Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Айлана-чөйрө жана токой чарбалыгы мамлекеттик агенттигине кайрылып алды. Ошентип, жалпы суммасы 2,5 млн. сом болгон “Амкадор Е702” экскаватор-жүктөгүч сатып алынып, жергиликтүү тургундардын кыялы орундалды. Атайын техниканы күтүү боюнча ремонт иштери жергиликтүү бюджеттин эсебинен жүзөгө ашырылып келатат. АӨ атайын техниканы сактоо, күтүү жана эксплуатациялоо үчүн жооптуу адисти дайындаган.

Атайын техниканы колдонуу менен муниципалитеттин ЖӨБ органы суу өткөргүч түйүндөргө ремонт иштерин ыкчам жана сапаттуу жүргүзүүдө (28 жылчык бүтөлдү); 10 километрге жакын арык сугат системасы калыбына келтирилди, муниципалитеттин бардык аймагында жол-ремонт иштери жүргүзүлүп жатат (алты көчөдө ички жолдордун 12 км оңдолду); аймактагы беш айылдан таштанды

чыгарылып жатат (жалпысынан эки жылда 380 тонна таштанды чыгарылды) жана селди буруучу каналдын 2 километри тазаланды.

Буга чейин түрдүү жагдайлар айыл өкмөттүн ишине жана албетте жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүгө түз же кыйыр түрдө таасирин тийгизип келген. Бул болсо жергиликтүү жамааттын нааразычылыгына себепчи болгон. Атайын техниканы сатып алгандан кийин айыл өкмөттүн иши жанданып, натыйжалуу болуп калды. Ал эми бардык жумуштар ыкчам жана сапаттуу жасала баштады. Таштанды жыйноо жана чыгаруу, жолдорду оңдоо, айыл чарба жерлерин сугаруу үчүн арык системасы жана селдин жолун тосуучу каналдар өңдүү чөйрөлөрдө көптөгөн көйгөйлөр чечиле баштады. Муну оң өзгөрүүлөрдү сезген калк да белгилеп жатат. Биргелешкен мониторинг жана баалоо тобу (БМжБТ) өткөргөн изилдөөнүн жүрүшүндө алынган жыйынтыктар да калктын баасын тастыктап жатат. Калк арасында жүргүзүлгөн сурамжылоонун жыйынтыктары көрсөткөндөй, жумуштарды техниканы колдонуу менен уюштургандан бери таштанды чыгаруу иши жөнгө салынып, жолдордун сапаты да оңолду (диаграмманы караңыз).

Катуу тиричилик калдыктарын жыйноо жана чыгаруу маселесин туруктуу чечип, системага салуу үчүн күнтуулуктарга “Жергиликтүү деңгээлде кызмат көрсөтүүлөрдү жакшыртуу” Долбоору (PSI) консультацияларды уюштурду. Долбоордун алкагында айыл өкмөтүнүн аппаратынын кызматкерлери үчүн таштанды жыйноого тарифти эсептөө жана кызмат көрсөтүүнү уюштуруу маселелери боюнча тренингдер өткөрүлдү.

Ушул тапта Күнтуу айыл өкмөтүнүн жетекчилиги кызмат көрсөтүүлөрдүн эки түрү – таштанды чыгаруу жана ичүүчү суу боюнча муниципалдык ишканаланы түзүү тууралуу маселени караштырып жатат. Тарифтер эсептелинип, муниципалдык ишканаланын уставынын долбоору даярдалууда. Ошондон кийин Күнтуу айыл өкмөтү калктын катышуусу менен тарифтерди талкуулоо боюнча коомдук угууларды өткөрүп, андан соң жергиликтүү кеңештин депутаттарынын кароосуна жиберүүнү пландап жатат. Ал эми коомдук угууларды өткөргөндү муниципалитет жакшы билип калды.

Мирмахмудов атындагы айылдык аймактын айылдык кеңешинин төрагасынын орун басары **Муяссар УЛМАСОВА**:
“Кайсы бир долбоордун максаттуу муниципалитети болбосоң да жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишинде жана жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүдө ачык-айкындуулук чөйрөсүндө чоң ийгиликтерге жетүүгө болот”

Эгерде жарандар кааласа, ар бир аймакта өзгөрүүлөр мүмкүн болот. Ош облусунун Ноокат районундагы Мирмахмудов атындагы айыл аймагындагы жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүү тажрыйбасы

2017-жылдын жаз мезгилинде Швейцариянын Өнүктүрүү жана Кызматташтык Агенттиги (SDC) аркылуу Швейцария Өкмөтү каржылаган жана Өнүктүрүү саясат институту ишке ашырган “Элдин үнү жана ЖӨБ органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоору (мындан ары – ЭҮЖӨБОЖ Долбоору) Жарандардын жергиликтүү деңгээлде чечим кабыл алууга катышуу моделинин бет ачарын өткөрдү. Буга кошумча, бюджеттик процесс, максаттуу муниципалитет

катары кызматташуу мүмкүнчүлүктөрү жана Ош облусунун бардык айылдык муниципалитеттери үчүн ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун ресурстарына жеткиликтүүлүк тууралуу маалыматтар берилди. Иш-чарага жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын (ЖӨБ) башчылары жана алардын орун басарлары катышты. Алардын арасында Ноокат районунун Мирмахмудов атындагы айылдык аймагынын айыл өкмөт башчысы Шухраб ГАФАРОВ жана айылдык кеңештин (АК) төрагасынын

орун басары Муяссар УЛМАСОВА да болду. Долбоор максаттуу муниципалитеттерди тандап алуу боюнча конкурс жарыялап, ага Мирмахмудов атындагы АА да катышкан эле. Бирок көз карандысыз Конкурстук комиссиянын ишинин жыйынтыгы боюнча, аталган аймак тандоодон өтпөй калган. Бирок бул жагдай айылдык аймак үчүн ресурстарды колдонуу мүмкүнчүлүгүнө жолтоо болгон жок. Көп өтпөй, айыл өкмөтү Долбоордон кайрадан чакыруу алды. Бул жолу Долбоор АӨнү тренингге катышууга чакырды. Андан соң дагы бир тренингге чакыруу келди. Муниципалитеттин атынан АК төрагасынын орун басары Муяссар УЛМАСОВА Долбоордун түрдүү окуу иш-чараларына жигердүү катышып, кызматташтык боюнча ишти уланта берди. Бул иш-чаралар максаттуу болуп тандалган Гүлистан айылдык аймагында өткөрүлүп жатты.

Теориялык жана практикалык билимди алган соң Муяссар АӨ башчысы жана айылдык кеңештин (АК) депутаттары менен сүйлөшүп, аларга Гүлистанда өткөрүлүп жаткан иш-чаралар тууралуу айтып берди. Муяссар ушундай эле иш-чараларды Мирмахмудов атындагы ААда өткөрүүгө колдоо көрсөтүүнү өтүндү. АӨ жетекчилиги жана АК депутаттары бул демилгени колдоого алып, 9 адамдан турган жумушчу топту түзүүнү чечишти. Жумушчу топтун курамына алты айыл башчы, АӨнүн инвестициялар боюнча адиси, АК депутаты жана АК төрагасынын орун басары Муяссар да кирди. Жумушчу топ уюштуруу иштерин талкуулаган соң иш-чараларды өткөрүү боюнча графика иштеп чыкты. Бул иш-чаралардын алкагында аймактагы алты айылдын ар бириндеги артыкчылыктуу көйгөйдү аныктоо боюнча 26 ЖМБА-сессия өткөрүлүп, ага жергиликтүү жамааттардан 342 адам катышты (алардын ичинен 154ү аялдар болду). Калкты тартууга “Ноокаттын жарандык коомун колдоо борбору” бейөкмөт уюму көмөктөштү. Өткөрүлгөн иш-чаралардын жыйынтыгы боюнча, артыкчылыктуу көйгөйлөр аныкталды: ичүүчү суу, мектепке чейинки билим берүү, жолдор, көчөлөрдү жарыктандыруу, жаңы конуштарга жарык өткөрүү. Бул маселелерди чечүү үчүн эки демилгелүү топ (ДТ) түзүлдү. ДТнын курамына жергиликтүү жамааттын 20 өкүлү, АК депутаттары жана АӨ кызматкерлери кирди. Алардын катышуусу менен артыкчылыктуу көйгөйлөрдү чечүү боюнча Биргелешкен аракеттер планы (БАП) иштелип чыгып, бул Планды айылдык кеңеш бекитип берди. Буга кошумча АК чечими боюнча Биргелешкен мониторинг жана баалоо тобу (БМжБТ) түзүлүп, ага айылдык кеңештин депутаттары, жергиликтүү жамааттын лидерлери, АӨ кызматкерлери болуп 10 киши кирди.

2017-жылдын ноябрь айында Муяссар райондук деңгээлдеги тажрыйба алмашуу сапарына катышты. Гүлистан ААнын базасында Долбоор өткөргөн бул сапар “БАП долбоорун талкуулоо

боюнча коомдук иш-чараларды (чогулуштарды) уюштуруу жана өткөрүү практикасы» деген темада болду. Бул иш-чара маалында ЖӨБ органдары жергиликтүү маанидеги аныкталган артыкчылыктуу көйгөйлөрдү чечүү боюнча БАП долбоорун жашоочулар менен талкуулап алышты. Кошуналардын тажрыйбасы менен таанышуу максатында Гүлистан ААда өткөн чогулушка Долбоордун Ноокат районундагы төрт максаттуу муниципалитетинин жана 14 максаттуу эмес аймактарынын өкүлдөрү катышты. Башка ЖӨБ органдарынын өкүлдөрү менен кошо коомдук иш-чараларды өткөрүү тажрыйбасын өздөштүргөн соң Муяссар бул тажрыйбаны өз муниципалитетинде колдонууну чечип, бул үчүн айылдык чогулушту уюштурду.

Долбоордун окуу жана башка иш-сапарларына катышуу менен, Мирмахмудов атындагы айылдык аймак 2018-жылы гранттык программага ийгиликтүү катыша алды.

“Биздин долбоор жетиштүү упай топтоп, конкурс-та жеңген муниципалитеттердин тизмесине киргенибиз тууралуу маалымат биз үчүн күтүлбөгөн, бирок жагымдуу окуя болду. Албетте үмүт бар эле, бирок акырына чейин күмөн санаган болчубуз. Анткени биз баары бир максаттуу муниципалитет эмес элек. Эл арасында мындай долбоорлор адатта “өзүнүкүнө” гана тартат деген пикир айтыла жүрөт эмеспи. Бирок эми биздин аракеттер бекер болбогонун, максаттуу муниципалитет болбосок да ушундай конкурстарда жеңе алаарыбызды билип калдык. Окуудан жана семинарлардан өтүп, максаттуу муниципалитеттер менен мыкты практика боюнча тажрыйба алмашуу сапарларына теңата катышып, өз аймагыбызда Долбоордун тажрыйбасын колдоно алганыбыз үчүн биздин жергиликтүү бюджет 1 млн. сом көлөмүндө грант алат. Бул грант биздин аймактагы мектепке чейинки билим берүүнүн шарттарын жакшыртууга багытталат. Конкурстагы жеңиштен кийин калктын айыл өкмөткө болгон ишеними өстү. Ошондой эле жергиликтүү жамаат менен иш алып баруу жаатында биздин көз карашыбыз да өзгөрдү. Биз жергиликтүү бюджет тууралуу маалыматтын айкындуулугун камсыз кылганда жана аны калк менен талкуулаганда өз ишибиздин түшүгүн да кошо жеңилдете турганыбызды түшүндүк. Ошондой эле биз баарын түшүнүктүү жеткиргенди да үйрөндүк: бюджеттин кыскача сүрөттөлүшү диаграммалар менен даярдалат, ал эми презентациялык слайддарды сүрөттөр менен кооздойбуз, Жарандык бюджетти даярдайбыз ж.б. Мындан тышкары Долбоордун арты менен биз эми тыгыз кызматташып, бири-бирибизди бардык иш-чараларга чакырып, маалыматтар жана жаңылыктар менен бөлүшүп калды”, - деп айтты Муяссар УЛМАСОВА.

Жергиликтүү жамааттын уставы ЖӨБ органдарынын жана жашоочулардын көптөгөн көйгөйлөрүн чечүүгө жардам берүүдө

Гуляим ШАМШИДИНОВА,

ЭУЖӨБОЖ Долбоорунун мыкты практика боюнча адиси

2018-жылдын июнь айында Швейцариянын Өнүктүрүү жана Кызматташтык Агенттиги (SDC) аркылуу Швейцария Өкмөтү каржылаган жана Өнүктүрүү саясат институту ишке ашырган “Элдин үнү жана ЖӨБ органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоорунун (мындан ары – ЭУЖӨБОЖ Долбоору) алкагында жергиликтүү жамааттын Уставынын (ЖЖ Уставы) долбоорун киргизүү жана кабыл алуу практикасы боюнча тажрыйба алмашуу сапарлары өттү. Иш-чаралардын негизги максаты – жарандардын катышуусу мнен коомдук иш-чараларды уюштуруу жана өткөрүү аркылуу ишмердиктин айкындуулугун жана ачыктыктын камсыздоо чөйрөсүндө ЖӨБ органдарынын өкүлдөрү ортосунда тажрыйба алмашуу, ЖЖ Уставынын долбоорун талкуулоо жана кабыл алуу боюнча маалымат өнөктүгүн өткөрүү.

Иш-чаралар эки облуста – Ош жана Нарында өттү. Жалпысынан эки тажрыйба алмашуу сапарына ЖӨБ органдарынын 120дан ашуун өкүлү (45 аял-

дар) катышты. Анын ичинде ЖМК жана ЖӨБЭММА өкүлдөрү, ошондой эле ЭУЖӨБОЖ Долбоорунун адистери да болушту. Өз кесиптештеринин тажрыйбасын үйрөнүү үчүн ЭУЖӨБОЖ Долбоорунун 12 максаттуу муниципалитетинен жана максаттуу эмес 30 ЖӨБ органынан айыл өкмөт башчылары, АК депутаттары жана АӨ адистери келишти. Бир күндүк тажрыйба алмашуу сапарлары Ак-Тал ААда (Нарын облусунун Ак-Талаа району) жана Шарк ААда (Ош облусунун Кара-Суу району) уюштурулду. Анда жыйынтыктоочу чогулуштарда ЖӨБ органдары калк менен кошо ЖЖ Уставын талкуулап, кабыл алышты.

Жыйынтыктоочу айылдык чогулуштар ЖӨБ органдарынын чоң күч-аракетинин жыйынтыгы болуп калды. Башында бардык катышуучулар “Жергиликтүү жамааттын Уставы. Айылдык аймактарда талкуулоо жана чечимдерди кабыл алуунун жол-жоболору” темасы боюнча окуудан өтүштү. Андан соң Ош жана Нарын облустарынын 15 максаттуу муниципалитетинин ар биринде ЖЖ Уставда-

рын иштеп чыгуу, жергиликтүү жамаат менен талкуулоо жана кабыл алуу этаптары өттү. Бул мезгил ичинде айылдык аймактын ар бир айылынын деңгээлинде көптөгөн чакан чогулуштар өткөрүлдү. Ошондой эле Уставдар чогулуштарда жана уюмдар менен мекемелердин жамааттарында, ар бир кварталда жана ар бир көчөдө өтүп, жашоочулар ЖЖ Уставынын долбоорун талкуулап, өз сунуштарын бере алышты. ЖЖ Уставынын долбоорун киргизүү жана кабыл алуу процессинин маанилүү бөлүгү – параллелдүү түрдө түшкөн сунуштарга юридикалык экспертиза жүргүзүлдү. Анын натыйжалары жыйынтыктоочу чогулуштар маалында калкка айтылды. Жергиликтүү жамааттардын уставдарын киргизүү боюнча иш-чаралардын бул комплекси КР Юстиция министр-лигинин аймактык бөлүмдөрүндө уставдарды каттоо менен жыйынтыкталат. Ошондой эле калкка бекитилген уставдар тууралуу маалымат берилет.

Ак-Тал ААда жана Шарк ААда чогулуштар тажрыйба алмашуунун алкагында башка муниципалитеттерден келген коноктор үчүн үлгүлүү көрсөтмөлүү иш-чаралар болуп калды. Коноктор ЖЖ Уставынын долбоору боюнча ЖӨБ органдары менен калктын кызуу талкууларына күбө болушту. Айталы, Ак-Тал ААда өткөн чогулушка 115 киши (43% аялдар), Шарк ААдагы чогулушка 320 адам (45% аялдар) катышты.

Иш-чаралардын жүрүшүндө АӨ жетекчилери өз жарандарын ЖЖ Уставынын негизги жоболору менен тааныштырышты, калк арасында жүргүзүлгөн маалыматтык-түшүндүрүү иштеринин жыйынтыктары тууралуу маалымат беришти. ЖЖ Уставын киргизүү жана кабыл алуу боюнча атайын жумушчу топту түзүү тууралуу маалымат берилди. Өткөрүлгөн чакан чогулуштар боюнча сандык дайындар жана калктын катышуу деңгээли; ЖЖ Уставын кабыл алууда жергиликтүү кеңештердин компетенциялары жана ролу тууралуу; жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүү боюнча демилгелүү топторду түзүү жөнүндө ж.б. маалымат берилди. Ошондой эле ЖЖ Уставын кабыл алуу жана анын күчүнө кирүүсү боюнча мындан кийинки кадамдар талкууланды. Берилген маалыматтар боюнча: Ак-Тал ААда 180 адамдын катышуусу менен алты чакан чогулуш өтүп, ЖЖ Уставынын долбооруна 70

сунуш түштү. Шарк ААда жети чакан чогулуш өтүп, ага 168 адам катышып, 31 сунуш түштү.

Калк менен жолугушуулар маалында ЖЖ Уставынын долбооруна өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү маселелери боюнча түшкөн эскертүүлөргө жана сунуштарга юридикалык экспертизанын жыйынтыктары менен тааныштыруу талкуу үчүн экинчи тема болуп калды. Долбоордун юрист-эксперттери кайсы темалар боюнча, ар бир ААда канча сунуштар түшкөнүн кеңири айтып беришти. Айталы, Ак-Тал ААда ЖЖ Уставынын долбооруна түшкөн 66 сунуштан 62 сунуш, Шарк ААда 31 сунуштан 26 сунуш мыйзамдардын алкагында Уставдын долбооруна кирди.

Чогулуштардын маалында уставга киргизүү үчүн жарандардын сунуштарын талкуулоо уланды. Административдик комиссиянын иши, айып санкцияларын жана алардын көлөмүн катаалдаштыруу, коомдук иш-чараларда (чогулуштар, КБУ, курултай) жарандардын катышуу квотасы боюнча, аксакалдар сотторунун иши, айыл жашоочулары ортосунда ички талаш-тартыштар жана жаңжалдар тууралуу маселелер көтөрүлдү. ЭУЖӨБОЖ Долбоорунун ЖӨБ маселелери боюнча адиси Танат ОСМОНКУЛОВ мындай кеңешин берди: чогулуштар учурунда мыкты жыйынтыкка жетүү үчүн жарандардан түшкөн сунуштар менен алдын ала таанышып чыгып, талдаш керек. Бул болсо тийиштүү адистерди жана жооптуу адамдарды чакыруу үчүн зарыл болот. Ошондо бардык жашоочулар дагы да конкреттүү жоопторду алып, көптөгөн суроолорду жеринде чечүүгө болот.

Уставга эмнелерди КОШПОЙБУЗ? Практикадан алынган мисалдар

ЖАШООЧУНУН СУНУШУ: Уставга чөптү тебелөө үчүн айыпты киргизүү керек.

ЮРИСТТИН ЖООБУ: КР Администрациялык жоопкерчилик жөнүндө кодекске ылайык, айып санкцияларынын көлөмү белгиленген, бир эсептик көрсөткүч – жүз сом. Айыптар тууралуу чечимди администрациялык комиссия кабыл алышы керек, ал үчүн тийиштүү жобо кабыл алынууга тийиш.

Администрациялык комиссия укук бузган адамдардын иш-аракетине укуктук баа берет. Администрациялык укук бузган адам келтирген зыянын орду сот тартибинде толукталат. Администрациялык жоопкерчилик жөнүндө кодексин 185-беренесине ылайык, айып чөп тебелөөгө жол берген укук бузуучуга салынат. Мындай учурда айыптын көлөмү Администрациялык жоопкерчилик жөнүндө кодексте каралган кылмыш үчүн жаза катары салынат, ал эми мал келтирген зыянын орду сот аркылуу толукталат.

ЖАШООЧУНУН СУНУШУ: Тажыяга жана тойго кеткен өзүн актабаган чыгымдарды устав менен

чектөө керек.

ЮРИСТТИН ЖООБУ: Тойлордо жана тажыяларда ысырапкорчулукка карата көпчүлүк айылдык аймактарда мындай иш-чараларды өткөрүүдө чектөөлөр тууралуу жамааттарда оозеки макулдашуу бар. Кандайдыр бир кагаз түрүндөгү келишимсиз эле алар бул макулдашууну сакташат. Сиз да ушундай айтылбаган эрежелерди макулдашып алып, кармансаңыз болот. Жалпысынан, майда талаш-тартыштар болгондо, мисалы, кошуналар урушса же таштандыны туура эмес жерге ыргытса – мунун баарын аксакалдар соту аркылуу гана чечкен туура болот. Аксакалдар соту талаш-тартыштарды милицияга жеткирбестен эле өздөрү чечип коюшат.

ЖАШООЧУНУН СУНУШУ: Кошуналардын үйлөрүнө суу түтүгүн өткөрүү үчүн өз чарбактарындагы жер участогун бөлүп берүү тууралуу жашоочуларга талапты Уставга киргизүү керек.

ЮРИСТТИН ЖООБУ: Эки жол бар: 1) чарбактын ээси өз каалоосу боюнча жер участогун бөлүп бериши керек; 2) эгерде макул болбосо, анда ЖӨБ органынын мажбурлоосу менен бөлүшү керек. Чарбактагы жерлер коомдук муктаждыктар үчүн сервитут катары бөлүнүшү керек. Бирок жер ээлерине бардык чыгашалардын орду толукталууга тийиш. Маселе кимдин кызыкчылыгында чечилсе, ошол киши чыгашалардын ордун толуктайт.

ЖАШООЧУНУН СУНУШУ: Сабакка барбаган окуучуларга айып салуу керек.

ЮРИСТТИН ЖООБУ: Үй-бүлө кодекси бар, анда ата-энелердин укуктары жана милдеттери каралган. Эгерде бала мектепке барбаса, анда биринчи кезекте камкорчулар кеңеши жана соцпедагогдор иштеши керек. Алар ушундай окуучулар тууралуу маалыматты беришет, ал эми соцкызматкерлер муну ата-энелер тарабынан балага карата кайдыгер мамиле катары баалап, ата-энелерди укуктарынан ажырата алышат. Мектептерде ар кандай маселелер боюнча акча чогултуу – бул мыйзамга каршы келет жана бул үчүн жаза каралган.

Сырттан көз караш – коноктордун пикирлери жана суроолору

Тажрыйба алмашуунун бардык катышуучулары биринчиден, чогулуштар жогорку деңгээлде өткөнүн,

көптөгөн жашоочулар катышканын, маалымат түшүнүктүү жана жеткиликтүү түрдө берилгенин, талкуулар жандуу жана кызыктуу болгонун, регламент сакталганын белгилешип, калктын активдүүлүгүнө өзгөчө баа беришти. Себеби калктан өтө көп сандагы сунуштар түшүп, эң актуалдуу маселелер көтөрүлдү. Тажрыйба алмашуу сапарынын дээрлик бардык катышуучулары өз жамааттарында да ушундай чогулуштарды өткөрүү ниетин билдирип, бирок юридикалык экспертизаны уюштуруу кыйын болоорун белгилешти. Себеби мындай юридикалык экспертиза үчүн юрист-эксперттердин техникалык жардамы талап кылынат. Ушул себептен улам тажрыйба алмашуу сапарынын катышуучуларынын басымдуу бөлүгү ЖЖ Уставын киргизүү жана кабыл алуу процессин толугу менен өз алдынча уюштура алышпайт. Ошондуктан бардык процесстин, анын ичинде чакан чогулуштарды жана жыйынтыктоочу чогулуштарды өткөрүү аркылуу калк арасында маалыматтык-түшүндүрүү иштерин уюштуруу маселелери боюнча процесстин юридикалык өңүттөрүндө жардам сурап кайрылышты.

Съездбек МЫКТЫБЕКОВ, Терек АӨ башчысы (Нарын облусу): “Ак-Тал ААнын ЖЖ Уставын талкуулоо жана кабыл алуу боюнча чогулуш жогорку деңгээлде өттү. Биз өзүбүз үчүн көп жаңы нерсени ачтык: чогулуштун бүтүндөй процессин кантип сабаттуу өткөрүш керек, калк менен кантип иштеш керек, алдын ала маалыматтык өнөктүктү кантип өткөрүш керек. Бүгүнкү күндө бардык муниципалитеттерде уставдар бар, бирок алардын сапаты жана мазмуну көңүлгө толбойт”.

Касмакун МАМЫРБАЕВ, Учкун айылдык аймагынын айыл өкмөт башчысы (Нарын облусу): “Чогулушту өткөрүү тартибин жана аны уюштуруу деңгээлин баса белгилегим керек. Чогулушта көпчүлүк жашоочулар ЖӨБ органы бул багытта ийгиликтүү иш алып барып жатканын айтышты. Жарандар ушунчалык сабаттуу болгондуктан, бардык суроолор жана сунуштар орундуу болду. Калктан өтө көп пайдалуу сунуштар түштү. Эми негизгиси – ишти аягына чыгарып, ЖЖ Уставынын соңку ва-

риантында бардык каалоолорду эске алуу керек”.

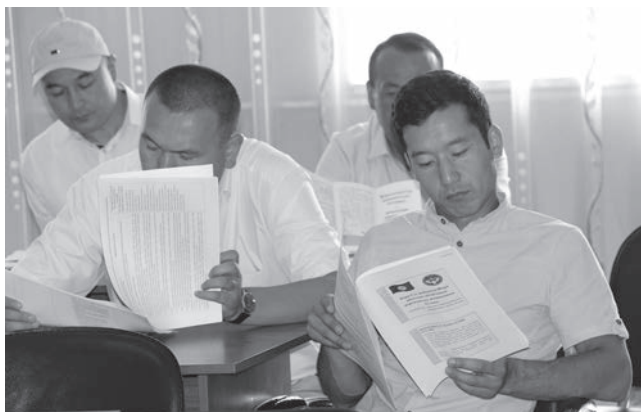
Кымбат ИСРАИЛОВА, Жерге-Тал айыл өкмөтүнүн жооптуу катчысы (Нарын облусу): “Юристардын эксперттик жардамы өтө чоң ролду ойноду, алар бардык курч жана талаштуу суроолорго толук жооп кайтарышты. Көпчүлүк АА үчүн юристардын жоктугу өтө чоң көйгөй экенин баары жакшы билишет. Мындан улам иште көптөгөн кемчиликтер болуп келет. Биз, Жерге-Тал, Кош-Дөбө жана Кара-Бүргөн айылдык аймактарынын өкүлдөрү ЖЖ Уставын талкуулоо жана кабыл алуу боюнча ушундай эле иш-чараларды өткөрүүнү каалайбыз”.

Айыл өкмөттөрдүн башчылары жана кызматкерлери ЖЖ Уставы тууралуу өз суроолорун юристке бере алышты. Алар ЭУЖӨБОЖ Долбоору тарткан юрист Венера БАЛТАБАЕВАдан жооп алышты. Айрым суроо-жоопторду сунуштайбыз:

СУРОО. Эмне үчүн жергиликтүү жамааттын Типтүү Уставында жергиликтүү маанидеги маселелерди жөнгө салган эрежелерди, жоболорду бузганы үчүн административдик айыптар каралган эмес?

ЖООП. ЖЖ Уставы жалпы нормаларды жана принциптерди камтыйт, алардын негизинде өз нормаларды жана эрежелерди иштеп чыгуу мүмкүнчүлүгү бар. Аларда жергиликтүү маанидеги маселелерди жөнгө салган бул нормаларды аткарабаганы үчүн санкциялар (айыптар) каралса болот.

СУРОО. ЖЖ уставдарын жогорку инстанциялар, анын ичинде тартип коргоо органдары эсепке

алабы? Мисалы, ЖЖ Уставдарынын нормаларын жана жоболорун жеринде прокуратура көз жаздымында калтырып келет.

ЖООП. Жергиликтүү жамааттын уставы ченемдик укуктук акттын күчүнө ээ. Ошондуктан “Ченемдик укуктук актылар жөнүндө” КР Мыйзамында каралган ЧУАны кабыл алуу жана бекитүү боюнча тартип жана аларды бекитүү ЖЖ Уставына да тиешелүү. Аны менен катар ЖЖ Уставынын Долбоору расмий жарыяланууга тийиш, ЖЖ Уставын бекитүү жөнүндө айылдык кеңештин Токтому ЧУА Мамреестрине кошуу үчүн юстиция органдарына жиберилиши керек. Ошондо прокуратура уставды көз жаздымында калтырбайт.

СУРОО. ЖЖ Уставын жаңылоого болобу?

ЖООП. Ооба, 2014-жылдын 4-мартында КР ЖӨБЭММАнын №01-24/19 Буйругу менен бекитилген ЖЖ Типтүү уставы өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча нормаларды/тартипти камтыйт.

СУРОО. ЖЖ Уставына АӨ башчысын түз шайлоо тууралуу ченемди киргизсе болобу?

ЖООП. АӨ башчысын шайлоо тартиби ЖӨБ жөнүндө мыйзамдарда жөнгө салынган. ЖЖ Уставына АӨ башчысын калк/жамаат түз жол менен шайлайт деген ченем киргизилген учурда, мыйзамдардагы ченемдерге каршы келип калат.

СУРОО. ЖЖ Уставы айыл өкмөттүн Уставынан айырмаланабы? ЖЖ Уставынын юридикалык күчү кандай болот?

ЖООП. ЖЖ Уставы жергиликтүү жамааттын ички турмуш-тиричилигинин негизги принциптерин жана эрежелерин регламенттештирет, жергиликтүү жамааттын мүчөлөрүнүн укуктарын жана милдеттерин караштырат, жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүүдө жергиликтүү жамааттын мүчөлөрүнүн өз ара, жергиликтүү жамаат менен ЖӨБ органдарынын ортосундагы өз ара мамилелердин тартибин аныктайт. Мисалы, гигиена жана санитарияны сактоо максатында КТК маселелери боюнча бул документ таштанды жыйноо жана чыгаруу, жергиликтүү маанидеги башка маселелер боюнча ишинин жалпы ченемдерин жана принциптерин аныктайт. ЖЖ Уставына эрежелерди сактабаганы үчүн нормаларды, б.а., эрежелерди бузуу үчүн айыптар же жазалар боюнча ченемдерди киргизүүгө болбойт. ЖЖ Уставы негиз салуучу принциптерди камтыйт.

Эгерде жергиликтүү жамааттын жана айыл өкмөттүн Уставдарындагы айырма тууралуу айта турган болсок, бул экөө ар башка документ. Айыл өкмөттүн Жобосу бар, ал юридикалык жак катары айыл өкмөтүнүн бардык ишин жөнгө салат. Ал эми ЖЖ Уставы жамаат мүчөлөрүнүн укуктары менен милдеттерин жөнгө салат, жергиликтүү мааниде-

ги маселелерди демилгелөө, карап чыгуу жана чечүү боюнча жамаат мүчөлөрүнүн, АК, АӨ өз ара мамилелеринин тартибин жөнгө салат. ЖЖ Уставын жергиликтүү кеңеш бекитет, ал бул тууралуу тийиштүү токтом чыгарат, документ ЖМКда жана/же ЖӨБЭММАнын сайтында жана/же муниципалитеттин сайтында (эгерде бар болсо) расмий түрдө жарыяланат. Андан соң бул токтом ЧУА Мамлекеттик реестрине киргизүү үчүн юстиция органына жиберилет. ЖЖ Уставынын юридикалык күчкө кирүү нормалары ЖЖ Уставынын өзүндө камтылат. Аны менен катар, Уставтын долбоорунда ЖЖ Уставы расмий жарыялангандан кийин юридикалык күчкө кирди деп белгиленген. Ошондон кийин жамааттын бардык мүчөлөрү бул ЧУАнын (ЖЖ Уставынын) ченемдерин сактоого милдеттүү болот. Мындан тышкары ЖЖ Уставынын долбоору ЖЖ Уставына өзгөртүүлөрдү киргизүү тартибин да караштырат. Жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүү жана аларды аткаруу тартибин/механизмин жөнгө салуу максатында Уставда жергиликтүү маанидеги маселелерди жөнгө салуу боюнча атайын эрежелерди, жоболорду кабыл алууга уруксат берген нормалар каралган. Аларда ушул эрежелерди аткарбаганы үчүн санкцияларды (айыптарды кошкондо) караштыруу мүмкүнчүлүгү бар. Эгерде КР мыйзамдарында айып салуу каралбаса, бул эрежелерге айыптарды киргизүү мүмкүнчүлүгү бериле турганын белгилей кетүү зарыл.

СУРОО. Демилгелүү топтун мүчөлөрү өзүнө чоң жоопкерчилик алып, көптөгөн көйгөйлөрдү чече алышты. Аткарылган иш үчүн топтун мүчөлөрү чын эле эч кандай акы сураган жокпу?

Шарк ААнын демилгелүү тобунун лидери Розубай НИШАНОВдун ЖООБУ: “Биз айылдын

көйгөйлөрүн чечүү демилгесин өзүбүз көтөрүп чыкканбыз. Ошондуктан топтун мүчөсү катары иш үчүн акы суроо тууралуу эч кимдин оюна да келген эмес. Биз элдин кызыкчылыгы үчүн иштедик. Анын үстүнө жергиликтүү бюджетте жергиликтүү маанидеги бардык маселелерди чечүү үчүн каражат ансыз деле жетпей турат”.

Корутунду

Тажрыйба алмашуу сапарлары ЖӨБ органдарынын өкүлдөрү коомдук иш-чараны (чогулушту) уюштуруу жана өткөрүү аркылуу ЖЖ Уставын киргизүү жана кабыл алуу боюнча практикалык көндүмдөргө ээ болушту. ЖЖ Уставынын долбоорун кеңири талкууга жергиликтүү жамаатты тартуу көндүмдөрү, ошондой эле презентациялык материалдар аркылуу баяндамаларды даярдоо көндүмдөрү өзгөчө маанилүү болду. Түрдүү муниципалитеттердин ЖӨБ органдарынын өкүлдөрү арасында тажрыйба алмашуу болду. Мында өз кесиптештеринин тажрыйбасы менен практикада таанышууга, ЖЖ Уставынын долбоорун киргизүү жана кабыл алуу жаатында иштин ачык-айкындуулугун камсыздоо маселелери боюнча ЖӨБ органдарынын жетекчилери ортосунда мүмкүн болушунча ачык диалог түзүүгө жол ачылды.

2018-жылдын август айында максаттуу жана максаттуу эмес ЖӨБ органдарынын өкүлдөрү үчүн жаңы тажрыйба алмашуу сапарлары өттү. “Жергиликтүү жамааттын Уставынын долбоорун киргизүү жана кабыл алуу практикасы. ЖЖ Уставын карап чыгуу жана кабыл алуу маселелери боюнча АК сессиясы” деп аталган тема боюнча Жазы ААда (Ош облусунун Өзгөн району) жана Ак-Тал ААда (Нарын облусунун Ак-Талаа району) сапарлар уюштурулду. Бул иш-чаралардын жыйынтыгы тууралуу журналдын кийинки сандарында кенен айтып беребиз. **M**

МЫЙЗАМДАРДАГЫ ЖАҢЫЛЫКТАР

Нуржан МАМЫРАЛИЕВА тарабынан даярдалды

2018-2022-жылдар мезгилине Кыргыз Республикасын Өнүктүрүү программасы жөнүндө

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин 2018-жылдын 20-апрелиндеги № 2377-VI Токтому менен 2018-2022-жылдардагы мезгилде “Биримдик, ишеним, жаратмандык” аттуу Кыргыз Республикасын Өнүктүрүү программасы бекитилди. Аймактарды өнүктүрүү Програмадагы багыттардын бири болуп эсептелинет. 8.4-пунктка ылайык, аймактарды, калктуу конуштарды өнүктүрүүнүн жалпы максаттарына жетишүү максатында бийликтин, бизнестин, жарандык коомдун өнөктөштүгү камсыз кылынат. Аймактын жашоочуларынын турмушунун сапаты алардын муктаждыктарына, кызмат көрсөтүү стандарттарынын талаптарына ылайык келип географиялык жайгашуусуна, климаттык шарттарына жана өлкөнүн борборунан алыс жайгашкандыгына көз каранды болбойт.

Өндүрүш күчтөрүн оптималдуу жайгаштыруунун негизинде экономиканы өнүктүрүү аймактык саясатты жүзөгө ашыруунун артыкчылыгы болот. Кабыл алынган чаралар айыл чарба продукцияларын сактоо жана кайра иштетүү боюнча өндүрүштү өнүктүрүүнү, мал союучу цехтерди түзүүнү, өнөр жайын жандандырууну камсыз кылат. Жер-жерлерде айыл чарба кооперативдерин, жеңил өнөр жайын өнүктүрүүнүн класстерлери түзүлүп, туризмди өнүктүрүү, анын ичинде эко жана этно багытындагы туризмди өнүктүрүү үчүн шарттар түзүлөт. Аймактык экономика ресурстардын, климаттын, географиялык жайгашуусунун, инфратүзүмүнүн бар экендигинин өзгөчөлүгүн эске алуу менен аймакты адистештирүүгө негизделет.

Аймактарды өнүктүрүүнүн локомотиви болгон 20 таяныч шаарларын – өнүгүү орундарын өнүктүрүү программасын иштеп чыгуу жана жүзөгө ашыруу экономиканы өнүктүрүүдөгү реформанын башталышы болот. Калктуу конуштардын инфратүзүмдөрүн: суу менен камсыз кылуу, канализация, энергия ме-

нен жабдуу, жылуулук менен жабдуу, спорт, маданият, эс алуу курулмалар системасын жандандыруу процессин тездетүүгө ээ болот.

Региондун тургундары жашаган жерлеринде сапаттуу, жеткиликтүү кызмат көрсөтүүгө ээ болушат. Кызмат көрсөтүү системасы заманбап коммуникациялык технологиялардын өнүгүүсүнө негизделет. Жарандар мыкты шарттары бар кызмат көрсөтүүчүлөрдү тандап алуу укугуна ээ болушат. Жолдорду, турак жайларды реабилитациялаштырууга жана курууга олуттуу күч-аракеттер жумшалат. Кабыл алынган бардык чаралар өздөрүнүн “чакан мекенинде” жарандардын жашоосунун бийик сапатына ээ болуусуна мүмкүнчүлүк түзөт, бул миграциялык процессти кыскартып, социалдык чырчатактардын коркунучун төмөндөтөт.

Жергиликтүү өз алдынча башкарууну өнүктүрүүдө улуттук жана маданий бирдейликти таануунун негизинде жергиликтүү жамаатты түзүү артыкчылыктуу болот. Аймактын, шаардын, айылдын деңгээлинде өнүгүүнүн өздүк программаларын жүзөгө ашыруу үчүн ыйгарым укуктар, ресурстар максималдуу түрдө берилет. Ыйгарым укуктарды өткөрүп берүү өнүгүүнүн натыйжаларына жетишүү үчүн аймактык мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жоопкерчилигин көтөрүү менен коштолот.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары барынан мурда жергиликтүү экономиканы өстүрүүнүн жана кирешелерди тескөөнү жакшыртуунун эсебинен жергиликтүү бюджеттердин кирешелерин жогорулатууга реалдуу колдоо алышат.

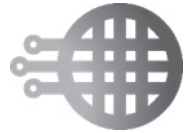
Чек арага чектеш аймактарды өнүктүрүүгө өзгөчө көңүл бурулат. Инфратүзүмдөр боюнча ошол аймактарда жашаган жарандардын керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн кызмат көрсөтүүлөр боюнча шарттар түзүлөт.

“Түндүк” электрондук ведомстволор аралык өз ара аракеттенүү системасы тууралуу

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2018-жылдын 11-апрелиндеги №200 Токтому менен «Түндүк» электрондук ведомстволор аралык өз

ара аракеттенүү системасындагы маалыматтык системалардын өз ара аракеттенүүсүнө карата талаптар бекитилген. Талаптар «Түндүк» элек-

трондук ведомстволор аралык өз ара аракеттенүү системасындагы (мындан ары - «Түндүк» ЭВӨС) маалыматтык системалардын өз ара аракеттенүү, ага туташуу, аны пайдалануу жана администрациялоо тартибин, электрондук башкарууда, анын ичинде электрондук мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүдө мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, мамлекеттик мекемелердин жана ишканалардын, ошондой эле юридикалык жана жеке жактардын ортосунда маалымат (электрондук документтерди) алмашуунун жалпы принциптерин аныктайт. Талаптарга ылайык, мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүчү же аларды көрсөтүүгө

катышкан мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, мамлекеттик жана муниципалдык мекемелер жана уюмдар «Түндүк» ЭВӨСтүн жардамы менен башка органдардын жана уюмдардын маалыматтык системалары менен маалымат (электрондук документтерди) алмашуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылууга, анын ичинде мамлекеттик/муниципалдык кызмат көрсөтүүнүн жана мамлекеттик/муниципалдык функцияларды аткаруунун административдик процедураларын санариптик (электрондук) форматка өткөрүүнү камсыз кылууга милдеттүү.

Муниципалдык менчиктеги негизги каражаттарды эсептен чыгаруу тартиби жөнүндө

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына уюштуруучулук жана усулдук жардам көрсөтүү максатында ЖӨБЭММАнын 2018-жылдын 6-апрелиндеги №01-18/41 буйругу менен методикалык Муниципалдык менчиктеги негизги каражаттарды эсептен чыгаруу тартиби жөнүндө Типтүү жобо бекитилген. Бул жобо төмөнкү муниципалдык менчиктеги мүлккө жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына чарба жүргүзүү жана оперативдүү башкаруу укугунда бекитилип берилген, белгиленген тартипте сатууга, башка ишканаларга акысыз өткөрүп берүүгө мүмкүн болбогон муниципалдык мүлккө карата колдонулат: курулушу бүтө элек объекттер; жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы тарабынан андан ары пайдаланууга жараксыз болуп калган, атап айтканда курулушка, кеңейтүүгө, кайра конструкциялоого жана техникалык кайра жабдууга байланыштуу моралдык же физикалык жактан эскирген жана башкаруунун башка ыкмаларын колдонууга мүмкүн болбогон, авариядан же жаратылыш кырсыгынын натыйжасында бузулган жана калыбына келтирилбөөчү мүлк.

Ушул эле Буйрук менен Муниципалдык менчик-

те турган транспорт каражаттарын сатуу жөнүндө Типтүү жобо бекитилген. Бул жобо муниципалдык менчикте турган автотранспорт каражаттарын сатуунун тартибин аныктайт. Жобого ылайык, муниципалдык менчикте турган автотранспорт каражаттарын сатуу жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органы тарабынан аткарылат. АӨ башчысы транспорт каражаттарынын наркын баалоо боюнча комиссияны түзөт, транспорт каражаттарын сатуу жөнүндө аукционду жарыялайт жана автотранспорт каражатын сатып алуучу менен сатуусатып алуу келишимин түзөт.

“Мүлккө муниципалдык менчик жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 19-беренесинин 1-бөлүгүнүн 7-абзацын ишке ашыруу максатында, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына эки айлык мөөнөт ичинде жогоруда аталган типтүү жоболордун негизинде негизги каражаттарды эсептен чыгарып салуу тартиби жөнүндө жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын муниципалдык менчигинде турган автотранспорт каражатын сатуу жөнүндө жоболорду иштеп чыгып, жергиликтүү кеңештердин токтому менен бекитүү сунушталган.

Салыктык эмес кирешелер жөнүндө

Кыргыз Республикасынын Салыктык эмес кирешелер жөнүндө Кодексин кабыл алуунун максаты – Кыргыз Республикасынын бюджетине салыктык эмес кирешелердин түшүүлөрүн жүргүзүү, жыйноо жана контролдоо боюнча мамилелерди жөнгө салуучу бирдиктүү мыйзам актыларын түзүү, ошондой эле салыктык эмес кирешелердин толук тизмесин, аларды жүргүзүүнүн жана Кыргыз Республикасынын бюджетине түшүүлөрдүн бир түрдүү эрежесин бекитүү болуп саналат.

Кодекс өлкөнүн бюджетине түшкөн бардык салыктык эмес кирешелердин тизмегин камтыйт жана башка ченемдик укуктук актылар менен киргизилишине тыюу салат.

Кодекске ылайык, жергиликтүү бюджеттерге төмөнкүлөр келип түшөт:

- 1) чарбалык коомдордун жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына таандык акцияларына (үлүшүнө) чегерилген дивиденддер;

- 2) муниципалдык ишканалардын пайдасынан чегерүүлөр;
- 3) муниципалдык менчиктеги объекттердин ижарасынан кирешелер;
- 4) эгерде ушул Кодекс менен башкасы белгиленбесе, жер казынасын пайдалануу укугуна лицензияларды кармоо үчүн жыйым;
- 5) калктуу конуштардын таштандыларын ташып чыгаруу үчүн жыйым;
- 6) мамлекеттик токой фондунун жана өзгөчө корголуучу жаратылыш аймактарынын жайыттарынан тышкары, жайыт жерлерди пайдалануу үчүн жыйым;
- 7) муниципалдык акы төлөнүүчү кызмат көрсөтүүлөрдөн түшкөн каражаттар;
- 8) автотранспортту токтотуу жана токтотуучу жай үчүн жыйым;
- 9) алкогольдук продукцияларды сатуучу субьекттер тарабынан этиль спиртин жана алкогольдук продукцияларды өндүрүү жана жүгүртүү боюнча иштерди жүзөгө ашыруу үчүн жыйымдар;
- 10) жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, алардын ведомстволук мекемелери бузуулар үчүн материалдык жоопкерчилик чараларын колдонушунун натыйжасында алынган каражаттар, анын ичинде айыптар, санкциялар, компенсациялар, сот чечимдери боюнча зыяндын ордун толтуу суммалары;
- 11) юридикалык жана жеке жактар тарабынан жергиликтүү бюджеттерге кайтарымсыз жана ыктыярдуу негизде өткөрүлүп берилүүчү каражаттар;
- 12) муниципалдык менчикте турган мүлктү сатуудан түшкөн кирешелер;
- 13) жергиликтүү бюджеттен финансылануучу мекемелердин мүлкүн сатуудан түшкөн кирешелер;
- 14) конфискацияланган мүлктү, белгиленген тартипте муниципалдык менчикке кайтарымсыз негизде өткөн мүлктү сатуудан түшкөн кирешелер;
- 15) Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген башка салыктык эмес кирешелер.

Кодекс жалпы жана өзгөчө бөлүктөрдөн туруп, төмөнкүлөрдү белгилейт: 1) салыктык эмес кирешелердин системасын; 2) салыктык эмес кирешелердин түрлөрүн; 3) салыктык эмес кирешелерди белгилөө, өзгөртүү жана жокко чыгаруу тартибин; 4) салыктык эмес кирешелерди төлөө боюнча милдеттенмелердин келип чыгуу, өзгөрүү, аткарылыш жана токтотулуш негиздерин; 5) төлөөчүлөрдүн жана укуктук мамилелердин башка катышуучуларынын салыктык эмес кирешелерди төлөөдө келип чыгуучу укуктарын жана милдеттерин; 6) салыктык эмес кирешелерди чегерүүнү жана төлөөнү контролдоонун формаларын; 7) салыктык эмес кирешелерди

шелерди жыйноону ишке ашыруучу органдардын чечимдерине даттануу тартибин, аларды төлөө үчүн контролду, ошондой эле алардын кызматкерлеринин аракеттеринин жана/же аракетсиздигинин мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн.

Кодекс 2019-жылдын 1-январында күчүнө кирет.

Бүгүнкү күндө салыктык эмес кирешелер боюнча администрациялоо тартибинин кодексин регламенттештирүү маанилүү болуп турат (чегерүүлөр жана төлөөлөр үчүн контрол, чечимге тийиштүү органдарга даттануу, ошондой эле алардын кызматкерлеринин аракетинин жана/же аракетсиздигинин мыйзамдуулугуна жана негиздүүлүгүнө даттануу). Мындай “Салыктык эмес төлөмдөр жөнүндө” КР Мыйзамында болгон эмес.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары үчүн жаңылыктар

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы салыктык эмес кирешелерди төлөөдө пайда болгон укуктук мамилелердин катышуучусу болуп эсептелинет: 1) салыктык эмес кирешелерди чегерүү, жыйноо, эсепке алуу, эсептөөнүн тууралыгын, алардын толук жана өз убагында төлөнүүсүн контролдоо боюнча бир же бир канча функцияларды жүзөгө ашыруучу, ошондой эле ашыкча төлөнгөн (өндүрүп алынган) салыктык эмес кирешелерди, алар боюнча туумдарды жана айыптарды кайтаруу (эсепке киргизүү) жөнүндө чечимдерди кабыл алуучу салыктык эмес кирешелердин администратору болуп эсептелинет; 2) салыктык эмес кирешелердин башкы администратору (карамагында салыктык эмес кирешелердин администраторлору бар, мыйзамдар менен аныкталган мамлекеттик орган, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органы, ал эми карамагында администраторлор жок болсо алар салыктык эмес кирешелердин администратору болуп саналышат).

Салыктык эмес кирешелердин түрлөрү боюнча

Автотранспортту токтотуу жана токтотуучу жай үчүн жыйым (жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органы жыйымдын көлөмүн, жыйымды администрациялоо жана төлөө тартибин аныктайт) жана калктуу конуштардан таштанды чыгаруу үчүн жыйым (жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органы жыйымдын ставкасын киргизет жана белгилейт) өңдүү салыктык эмес кирешелердин түрлөрү боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ролу сакталып калды. Буга чейин болгондой эле муниципалдык менчикке караштуу мүлктү ижарага алууда ижара акысы жергиликтүү бюджетке түшөт. Жергиликтүү маанидеги инфраструктураны өнүктүрүүгө жана күтүүгө чегерүүлөрдү жөнгө салуу өзгөргөн жок.

Жаңы салыктык эмес кирешелер кошулду. Мисалы, мамлекеттик токой фондунун жана өзгөчө корголуучу жаратылыш аймактарындагы жайыт-

тардан тышкары, жайыт жерлерин пайдалануу үчүн жыйымдын өлчөмү, тартиби жана аны төлөөнүн мөөнөттөрү Кыргыз Республикасынын жер мыйзамдарына ылайык жергиликтүү өз алдынча баш-

каруунун өкүлчүлүктүү органдары тарабынан аныкталат. Мектеп-интернаттарында балдарды багуу үчүн акы, лом жана кара-түстүү металлдардын калдыктары үчүн акы сакталып калган жок.

Жер казынасын башкарууда ЖӨБ органдарынын ыйгарым укуктары жөнүндө

“Жер казынасы жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы жаңы редакцияда кабыл алынды. Мыйзам мамлекеттин жеке жана юридикалык жактар, ошондой эле башка мамлекеттер менен жер казынасын пайдалануудан келип чыккан мамилелерин жөнгө салат. Муну менен кошо Мыйзам жер казынасын пайдалануу чөйрөсүндө Өкмөттүн, мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ыйгарым укуктарынын мамилелерин аныктайт. Мыйзамга ылайык, жергиликтүү мамлекеттик администрация органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары:

- 1) ушул Мыйзамда жана Кыргыз Республикасынын Жер кодексинде белгиленген учурларда, лицензияда аныкталган мөөнөттөргө жер бөлүндүсүн жана жер бөлүгүн убактылуу пайдалануу укугун беришет;
- 2) Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген чектерде санитардык коргоо зоналары түзүүнү милдеттүү түрдө эсепке алуу менен суу алгыч курулмалар үчүн жер бөлүп берет;
- 3) лицензиялык аянтка лицензиаттарды тоскоолдуксуз киргизүүнү камсыз кылат;
- 4) пайдалуу кендерди өз алдынча казып алууну токтотот;
- 5) жер казынасын геологиялык изилдөөдө же кендерди иштетүүдө пайдаланылган тоо-кен жана башка мүлктү жоюуну жана консервациялоону, ошондой эле жер бөлүктөрүн жана лицензиялык объекттерди рекультивациялоону контролдойт;
- 6) административдик-аймактык бирдиктин чегинде жайгашкан лицензиялык объектерге конкурстарды жана аукциондорду

өткөрүү боюнча комиссиялардын ишине катышат;

- 7) жер казынасын пайдалануу долбоорлорунун коомдук экологиялык экспертизасын уюштурат;
- 8) жер казынасын пайдалануучулардын ишкердигине мыйзамсыз кийлигишүүсүн токтотуу максатында жергиликтүү калк арасында иш жүргүзөт;
- 9) жалпы мамлекеттик маанидеги жер казынасынын объекти жайгашкан административдик-аймактык бирдиктин чегинде жашаган жергиликтүү калк үчүн социалдык пакетке жеткиликтүүлүктү жана аларды ишке ашыруу буюнча жылдык отчетту камсыз кылат. Социалдык пакеттер жана аларды ишке ашыруу боюнча жылдык отчеттор аларга кол коюлган жана/же алынган күндөн тартып жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана жергиликтүү мамлекеттик администрациянын имараттарында сакталат;
- 10) алтын издөө ишмердиги боюнча жеке ишкерлердин реестрин жүргүзөт жана мамлекеттик каттоого алат;
- 11) жер казынасын пайдалануу чөйрөсүндө ушул Мыйзамга жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык башка ыйгарым укуктарды ишке ашырат.

Мыйзамдын жаңы редакциясы так эмес ыйгарым укуктарга байланышкан көйгөйдү чечкен жок. Айталы, жогоруда аталган ыйгарым укуктар мурдагыдай эле жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын да, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын да карамагына кирет. Мындай болбошу керек эле. Мыйзамдын жаңы редакциясына ылайык, акыр соңунда ким бул ыйгарым укуктар үчүн жооптуу болгону түшүнүксүз.

Жарандык коргонуу жана ЖӨБ органдары жөнүндө

“Жарандык коргонуу жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы жаңы редакцияда кабыл алынды. Бул Мыйзам тынчтык жана согуш мезгилиндеги

өзгөчө кырдаалдарда Кыргыз Республикасынын калкын жана аймагын Жарандык коргоо жагынан уюштуруучулук-укуктук нормаларын аныктайт. Бул

Мыйзам КР Конституциясына ылайык келтирүү, жарандык коргонуу чөйрөсүндө КР мыйзамдарын өркүндөтүү, карама-каршылыктарды четтетүү, ошондой эле Кыргыз Республикасынын мыйзамдарындагы кемчиликтерди толуктоо максатында иштелип чыкты. Мыйзамга ылайык, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары:

- 1) жарандык коргонуу боюнча комиссияларды түзөт жана алардын ишин координациялайт;
- 2) жарандык коргонууну уюштуруу жана жүргүзүү боюнча жооптуу кызматкерлерди дайындайт;
- 3) жарандык коргонуу жаатында Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык өз компетенциясынын чегинде чечим кабыл алышат;
- 4) жарандык коргоо планын иштеп чыгышат жана ишке ашырышат, аларды жарандык коргоо жаатында ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдар менен макулдашат;
- 5) өзгөчө кырдаалдарды прогноздоо жана алдын алуу боюнча өздөрүнө баш ийүүдөгү ведомстволук аймакта иш-чараларды өткөрөт;

- 6) турак үйлөрдү, административдик жана өндүрүштүк имараттарды жана курулмаларды курууга жер участкаларын бөлүү жөнүндө чечимди ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган менен макулдашат;
- 7) жарандык коргонууну жүргүзүү үчүн зарыл болчу күчтөрдү жана каражаттарды даярдоону жана даярдыкта кармап турууну ишке ашырат;
- 8) калкты ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган тарабынан бекитилген программалар боюнча өзгөчө кырдаалдарда коргонуу жана иш-аракеттерин жүргүзүү ыкмаларына үйрөтүүнү уюштурат;
- 9) өзгөчө кырдаалдарда эвакуациялык иш-чараларды өткөрүү жөнүндө чечим кабыл алат жана алардын өткөрүлүшүн уюштурат;
- 10) өзгөчө кырдаалдардын чыгуу коркунучу же чыккандыгы жөнүндө калкка өз убагында кабар берүүнү камсыз кылат;
- 11) жарандык коргоо жаатындагы ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган менен биргеликте өзгөчө кырдаалдардын чыгуу коркунучу же чыккандыгы жөнүндө калкка өз убагында кабар берүүнү камсыз кылат;
- 12) ведомстволук объекттерде жана аймактарда пайда болгон өзгөчө кырдаалдарды алдын алуу жана жоюу боюнча чараларды көрөт;
- 13) жергиликтүү бюджетте караштырат жана жарандык коргонуу боюнча иш-чараларды өткөрүүгө финансы каражаттарын бөлөт;
- 14) Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык, өз ыйгарым укуктарынын чегинде жарандык коргонуу жаатында ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын жазма буйруктарынын жана көрсөтмөлөрүнүн аткарылышын камсыздайт.

Бюджеттик календарды өзгөртүү жөнүндө

“Кыргыз Республикасынын Бюджеттик кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы кабыл алынды. Мыйзам бюджеттик чөйрөдөгү мыйзамдарды өркүндөтүү, ошондой эле жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын финансылык базасынын туруктуулугун камсыздоо максатында кабыл алынган.

Мыйзам менен Бюджеттик кодексин төмөнкүдөй ченемдериндеги карама-каршылыктар четтетилди: 1) расмий трансферттерди жана алынган расмий трансферттерди аныктоодо; 2) бюджеттерде, бюджет долбоорлорунда кирешелердин жана (же) чыгашалардын өзгөрүүсүнө алып келчү кабыл алынган

ЧУАларды эсепке алуу эрежелерин жөнгө салган ченемдерде. Бюджет аралык мамилелер төмөнкү принциптерге негизделиши керектиги аныкталды:

1) Кыргыз Республикасынын бюджеттик системасынын ар бир бюджетине мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын функцияларына жана ыйгарым укуктарына ылайык кирешелерди бөлүштүрүү жана бекитүү;

2) бюджеттердин деңгээлдери ортосунда жалпы мамлекеттик кирешелерден чегерүүлөрдүн нормативдерин узак мөөнөттүү негизде, бери дегенде беш жылга белгилөө;

3) Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына өзгөртүүлөрдү киргизүүгө байланыштуу бюджеттердин кирешелериндеги жоготуулардын же кошумча чыгашалардын ордун толуктоо.

Жергиликтүү бюджеттерде каражаттардын жетишсиздигинен улам жаралган азыркы абалды эсепке алуу менен, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын финансылык өз алдынчалуулугу үчүн шарттарды түзүү максатында кирешелердин айрым түрлөрүн жергиликтүү бюджеттерге түшкөн кирешелерге кошуу жаатында Мыйзам менен Кыргыз Республикасынын Бюджеттик кодексине өзгөртүүлөр киргизилди. Алар: аңчылык жаныбарларын атайын пайдалангандык үчүн администрациялык айыптар жана акы, ошондой эле КР мыйзамдары менен аныкталган башка салыктык эмес төлөмдөр.

Бюджеттин жана бюджеттик процесстин ачыктыгын жана айкындуулугун жөнгө салган 24-главага кабыл алынган өзгөртүүлөр тактоочу мүнөзгө ээ болду. Өзгөртүүлөр негизинен ЖӨБ органдары жарыялаган бюджеттик документтердин тизмегине (125-берене), жарандык бюджетти жарыялоо булактарына (126-берене) жана коомдук угуулардын субъекттерине (127-берене) тиешелүү болду.

Мындан тышкары 129-берененин кыргыз жана орус варианттары түрдүүчө окулганына байла-

ныштуу аталган беренеге өзгөртүүлөр киргизилди. Айталы, Кодекстин 129-беренесинин 3-бөлүгүндө орус вариантында коммерциялык эмес уюмдар тууралуу сөз болсо, кыргыз тилинде коммерциялык уюмдар тууралуу айтылат. Өзгөртүү кодексин кыргыз тилиндеги вариантына киргизилди.

Муниципалитеттин социалдык-экономикалык өнүгүү программасын иштеп чыгуу тууралуу

Кыргыз Республикасынын Экономика министрлигинин 2018-жылдын 15-майындагы №63-А Буйругу жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери жана этностор аралык мамилелер боюнча мамлекеттик агенттиктин 2018-жылдын 16-майындагы № 01-18/56 Буйругу менен Шаардын/айылдык аймактын социалдык-экономикалык өнүгүү программасын иштеп чыгуу боюнча методикалык колдонмо бекитилген жана ал келечекти пландоонун аспабы болуп эсептелинет. Методикалык колдонмо шаардын/айылдык аймактын социалдык-экономикалык өнүгүү программаларын иштеп чыгуу, кабыл алуу жана аткаруу боюнча өз ыйгарым укуктарын ишке ашыруу максатында жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына багытталат.

Методикалык колдонмо СЭӨПнын принциптерин, структурасын, максатын, өнүгүүнүн артыкчылыктарын, ар бир артыкчылыктуу багыт (кош-программасы) боюнча өнүгүү максаттарын жана милдеттерин аныктайт. Колдонмо ишке ашыруу боюнча иш-аракеттер планын, бюджетин, өнүгүүнүн финансылык моделин, СЭӨПга мониторинг жана баалоо жүргүзүүнү караштырат.

Методикалык колдонмо СЭӨПны иштеп чыгууда жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына багыт көрсөтөт.

Колдонмо Кыргыз Республикасынын Президентинин 2018-жылдын 10-январындагы “2018-жылды Аймактарды өнүктүрүү жылы деп жарыялоо жөнүндө” Буйругун, Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин 2017-жылдын 25-августундагы № 1836-V токтому менен бекитилген, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн “Жаңы доорго – кырк кадам 2018-2023” аттуу Программасын, КР Өкмөтүнүн 2017-жылдын 31-мартындагы №194 Токтому менен бекитилген 2018-2022-жылдар мезгилине Кыргыз Республикасынын Региондук саясатынын концепциясын аткаруу максатында иштелип чыкты.

Методиканы жайылтуу үчүн, ошондой эле жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жардам болсун деп “Жергиликтүү социалдык-экономикалык өнүгүү программаларын даярдоо” аттуу методикалык окуу китеби иштелип чыкты. Бул тууралуу кенен маалыматты “Муниципалитет” журналынын ушул санындагы “Окуганга кызык экен” түрмөгүнөн таба аласыз.

Швейцария Өкмөтү тарабынан Швейцариянын Өнүктүрүү жана Кызматташтык Агенттиги (SDC) аркылуу каржыланган “Элдин үнү жана ЖӨБ органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” ДОЛБООРУНУН ЖАҢЫЛЫКТАРЫ

Түрмөктү ЭҮЖӨБОЖ
Долбоорунун
коомчулук
менен байланыш
боюнча адиси
**Нургуль
ЖАМАНКУЛОВА**
даярдады, ӨСИ

Жалпы редакция –
Сабина ГРАДВАЛЬ,
ЭҮЖӨБОЖ
Долбоорунун
жетекчисинин
орун басары, ӨСИ

Коомдук мониторинг иштей баштады: аялдарга мүмкүнчүлүк берилсе, дүйнө да жакшы жагына өзгөрө баштайт

1999-жылы Ош облусунун Ноокат районундагы Көк-Жар айылдык аймагынын Каранай айылында жашаган аялдар дүрбөлөңгө түшкөн эле. Ар бир аял өз ишин бала багуу жана алардын коопсуздугун ойлоо менен айкалыштыруунун жолун издеп жатышты. Аялдар башка иштер менен алектенүү мүмкүнчүлүгү тууралуу айтпаганда да, үй тиричилигинен, ишинен да алагды болуп жатышты. 1-класстын окуучусу кабылган кырсык кооптонууга себеп болгон: айылдык мектептин аймагына өгүз кирип барып, баланы жарадар кылган эле. Бул кырсыктын натыйжасында баланын оң колу, сол буту жабыркап, башына доо кеткен. Бул окуядан кийин окуучулардын жана бала бакчадагы наристелер-

дин энелери, мугалимдер, мектеп директору жана бала бакчанын башчысы, элет тургундары мектептин тегерек-четин тосуп чыгууну чечишти. Бул үчүн ар кайсы жактарга, түрдүү инстанцияларга кайрылуулар жолдонду, ЖӨБ органдарына кайрылууга да аракет жасашты. ЖӨБО менен диалогду кантип туура түзүш керектигин билбесе да, алар өз күчүн жумшап, маселени чечүүгө аракет жасашты. Мисалы, мектепти 10 жана 20 жыл мурда бүтүргөндөр окуу жайдын аймагындагы 50 метр жерди тосмолоп беришти. Бирок толук коопсуздук үчүн бул жетишсиз эле. Мектеп директору Жумабаева Айсунуу жана бала бакчанын башчысы Абдисатар кызы Наргиза көзөмөлдү күчөтүп, балдарга мурдагыдан

да катуу көз сала башташты. Ошол кырсыктан бери 20 жыл өтсө да, мектептин аймагын толугу менен тосмолоп чыгуу айылдын негизги көйгөйү бойдон калды.

“Биздин айылда 2 243 адам жашайт, алардын ичинен 1 122си аялдар (50%). 1991-жылы орто мектеп ачылган. Бул мектептин имараты алгач кыш мезгилинде чабандардын балдарын окутууга арналган эле. СССР кулагандан кийин элеттиктердин өтүнүчү менен имаратты айылдык орто мектепке өткөрүп беришкен. Кийинчерээк мектептин экинчи корпусунда балдарды мектепке даярдоо үчүн бала бакча ачылган. Бул бакчага бүгүнкү күндө 60 бала барат жана 19 кызматкер иштейт. Мектептин аймагы тосмолонгон эмес, адамдар мектептин короосун кесип ары-бери өтүп турушат, бул болсо окуу процессине да тоскоол болууда. Адамдарды айтпай эле коелучу, атүгүл мал да мектептин короосуна кирип, тегерек четин булгап кетет, короодогу гүлдөргө, бакдарактарга зыян келтирет. Бирок эң маанилүү жана негизги көйгөй – балдардын коопсуздугу коркунучта турат. Бирок бул маселени ким чечип бере алаарын, кимдин компетенциясында болгонун билбейбиз. БИЗДИ тынчсыздандырган маселеге каражат бөлүп берүүнү бийликтен талап кыла алабызбы же жокпу – муну да билбейбиз”, - деп айтып берди бала бакчанын башчысы АБДИСАТАР кызы Наргиза.

2017-жылдын жазында Көк-Жар айылдык аймагынын ЖӨБ органдары швейцариялык долбоорду ишке ашырууга катышуу үчүн конкурска өтүнмө жибершти. Конкурсун жыйынтыгы боюнча Көк-Жар муниципалитети Швейцария Өкмөтү Швейцариянын Өнүктүрүү жана Кызматташтык Агенттиги (SDC) аркылуу каржылаган жана Өнүктүрүү саясат институту аткарган “Элдин үнү жана ЖӨБ органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоорунун (ЭҮЖӨБОЖ) 10 максаттуу муниципалитетинин бири болуп калды.

Дээрлик ошол заматта бул аймакта жамаат муктаждыктарын биргелешип аныктоо боюнча иш-чаралар башталды. Анын жүрүшүндө аялдар мектепте жана мектепке чейинки билим берүүгө шарт түзүү, таза сууга жеткиликтүүлүк, таштанды

чыгаруу өндүү социалдык маселелерди көтөрүп чыгышты. Дал ушундай жол менен балдардын коопсуздугун камсыздоо боюнча көйгөйлөр аныкталып, көп өтпөй аймактын Биргелешкен аракеттер планында артыкчылыктуу катары көрсөтүлдү. Бул маселени чечүү үчүн айылдын лидерлеринен жана активисттеринен турган 15 адам (7 аял жана 4 эркек), ошондой эле АӨ кызматкерлери Демилгелүү топко бирикти (анын ичинде 5 аял). Демилгелүү топ “Балдардын коопсуздугу - өз колубузда” деп аталган долбоорду иштеп чыгышты. Долбоордун жетекчиси болуп АӨ кызматкери МАМАТОВА Гүлчынар дайындалды.

2018-жылдын 23-январында Көк-Жар айылдык аймагынын ЖӨБ органдары ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун Чакан гранттар программасынын конкурсуна жиберүү үчүн артыкчылыктуу долбоорду тандап алуу боюнча чогулуш өткөрүштү. Чогулуштун катышуучуларынын жарымынан көбүн аялдар түздү. Бул чогулушта эл сынына коюлган беш долбоордун ичинен “Балдардын коопсуздугу - өз колубузда” долбоору эң көп добуш алды. Балдардын коопсуздугун камсыздоо боюнча долбоор Чакан гранттар программасынын Конкурсдук комиссиясынын мүчөлөрүнүн да колдоосуна ээ болду. Комиссиянын чечими боюнча муниципалитетке Швейцария өкмөтүнүн атынан атайын аземде 1 миллион сомдук сертификат тапшырылды.

“Конкурста утуп алган долбоордун жалпы баасы 1 110 000 сомду түздү. Анын 110 000 сомү жергиликтүү бюджеттен бөлүндү. 303 айыл тургуну, анын ичинде 160 аял – бакчага барган балдардын энелери долбоордун пайдасын көрүшөт. Айыл өкмөтүнүн профилдик адиси ЭҮЖӨБОЖ Долбоору уюштурган мамлекеттик сатып алууларды жүзөгө ашыруу боюнча тренингден өтүп, сертификатка ээ болду. Бул адис мектептин тегерек-четине тосмо орнотуу боюнча жумуштарды мамлекеттик сатып алууларды Кыргыз Республикасынын мыйзамдарындагы талаптарга ылайык өткөрө алды. Көк-Жар айыл өкмөтү өткөргөн бир катар конкурстардын жыйынтыгы боюнча “Олимп Групп” компаниясы жеңүүчү деп табылды”, - деп айтты долбоордун же

текчиси МАМАТОВА Гүлчынар.

Бирок подрядчыны конкурстун негизинде тандап алуу дайыма эле сапатты кошо кепилдей бербейт экен. Сапатты алуу үчүн подрядчынын ишине көз салып туруу өтө маанилүү. Муну дайыма аялдар жасай алчу, бирок буга чейин аялдар сын айтууга батынбай келишкен. Аялдар ким менен, кантип келишим түзүлгөнүнөн, жумуштар кантип жүрүп жатканынан, дегеле көзөмөл жасалып-жасалбаганынан кабарсыз болушчу. Ал эми бул келишимдер салык төлөөчүлөрдүн эсебинен каржыланып жатпайбы. Келишимдик мамилелер, ремонт жана курулуш маселелери салттуу түрдө “эркектин иши” катары бааланып келчү. Бирок Көк-Жарда Долбоор менен кызматташтыктын алкагында жана көпчүлүк маселелерге карата жаңыча мамиле жасоо менен, аялдарга билим гана эмес, ошону менен бирге көзөмөлдү уюштуруу боюнча маселелерди чечүүгө ж.б. ыйгарым укуктар берилди. Аялдардын кадыресе иши – балдарга байланышкан объекттерге дыкат көз салуу – эми өтө зарыл ишке айланды. Аялдарда кырдаалга, начар ишке, жамааттагы чечилбей келаткан көйгөйлөргө таасир этүү механизми пайда болду. Эми муну биргелешкен мониторинг жана баалоо топторуна катышуу менен жасай алышат.

Айталы, БМжБ тобунун мүчөсү жана мектеп директору ЖУМАБАЕВА Айсулуу күн сайын курулуш иштеринин жүрүшүнө дыкат көз салып турду. Жумуштар ойдогудай жасалбаганын байкап, тагыраак айтканда чуңкур казылбаганын, пайдубалда чоң жарака пайда болгонун көрөөр замат директор БМжБТ лидери Т.ПИРМАТОВГО кабар берди.

Топ мүчөлөрү чогулуп, расмий текшерүү жүргүзүлүп, коюлган тапшырма тийиштүү сапат-

та аткарылбагандыгы аныкталды. Ошондон кийин БМжБ тобу Дефекттик акт түздү. Металл тосмонун бетондон тургузулган пайдубалынын түзүлүшүн текшере келгенде долбоордо көрсөтүлгөн планга шайкеш келбегени, курулуш ченемдери бузулганы, тагыраак айтканда, бетон эритмеси траншеяны казбастан куюлуп жатканы Актта көрсөтүлдү. Бетон эритмеси гравийден даярдалып, ага ылай жана топурак кошкондуктан, пайдубалда жарака пайда болгон.

Чукул арада комиссия түзүлүп, анын курамына төм. кирди: ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун техникалык эксперти КАМИЛОВ А., АК депутаты, мектеп директору жана бала бакча башчысы, АӨ башчысы жана БМжБ тобунун мүчөлөрү. Комиссия подрядчыны сапатсыз пайдубалды үч күндүн ичинде бузууга милдеттендирди. Бардык аныкталган кемчиликтер четтетилген соң БМжБ тобунун мүчөлөрү Долбоордун техэксперти менен тыгыз кызматташтыкта подрядчы аткарган жумуштарды кабыл алышты. Учурда болсо гранттык долбоорду ишке ашыруу процессине мониторинг жүргүзүү иштерин улантышууда.

Көк-Жар аймагынын негизинен аялдардан турган БМжБ тобунун иши топтун мүчөлөрүнүн активдүүлүгүнүн жана долбоорду ишке ашыруу процессинин бардык катышуучуларынын кызматташтыгынын натыйжасында, талап кылынган сапатта аткарылбай жаткан иштер өз убагында аныкталып, белгиленип, андан соң подрядчы тарабынан бардык аныкталган кемчиликтер өз убагында жоюлду.

ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун ишинин алкагында БМжБТнын бардык мүчөлөрү окуудан өтүштү. Алардын айрымдары өз максаттарын жана милдеттерин көп жакшы түшүнбөсө да, ар бири потенциалды жогорулатуу боюнча тренингде алган билимин иш жүзүндө колдонууга умтулуп жатышты. БМжБТ мүчөлөрү өз билимин жеринде жасалган бир катар мониторингдер маалында, биргелешкен мониторинг жүргүзгөн учурда жана практикалык консультацияларда колдонушту. Ар бир мониторингден кийин БМжБТ мүчөлөрү маселенин өзөгүн түшүнүп, өзүнүн миссиясын баамдап, алдына коюлган милдеттерге жооптуу мамиле жасап жатышты. Белгилей кетели, БМжБ тобунда аялдардын ролуна жамаат өзгөчө баа берди.

Кыргызстанда окуучулар үчүн финансылык сабаттуулук боюнча алгачкы окуу-методикалык жыйнак жарык көрдү

10-11-класстын окуучулары үчүн Окуу китебинен жана Жумушчу дептерден, мугалимдер үчүн Усулдук окуу китебинен турган Окуу-методикалык жыйнактын бет ачары 2018-жылдын 23-августунда өттү.

Кыргызстандын ар бир жаш жаранынын келечеги ал финансыны канчалык сабаттуу башкара алганынан көз каранды. Алардын ар бири өзүнүн алдына финансылык максаттарды коюп, келечекте кандай үйдө жашап, кайсы кесипти аркалап, балдары кайсы жерде окуп, эс алып, ата-энесине кам көрө турганын азыртадан эле чече алышат. Бул үчүн ал бала мектеп программасы боюнча гана билим албастан, ошону менен бирге бала чагында эле акчасын башкарып, каражат топтоп, акчага туура мамиле жасаганды үйрөнүшү керек. Ошондо анын келечеги кең болот.

“Бул Окуу-методикалык жыйнакты (ОМЖ) даярдоо идеясы 2014-жылы жай мезгилинде пайда болгон. Ошол кезде Өнүктүрүү саясат институту (мындан ары – ӨСИ) Швейцария өкмөтү каржылаган “Элдин үнү жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” долбоорунун алкагында, Билим берүү демилгелерин колдоо фондунун, Москванын ачык билим берүү институтунун экономика кафедрасынын жана Жеке инвесторлор клубунун катышуусу менен “Фин Билим Сити Муниципалитети” жайкы лагерин уюштурган. Жайкы лагерь өзүнүн жана коомдук финансыны башкарууну жакшыртууда педа-

гогдордун жана окуучулардын активдүүлүгүнө дем берүү максатын көздөгөн. Жайкы лагерде ОМЖнын түзүмү жана мазмуну түптөлгөн. Эмне үчүн окуучуга мектеп бюджети тууралуу билим зарыл? Жеке жана коомдук финансыны башкаруу тууралуу билимди мектепте окуп жүргөндө эле алыш керек. Себеби финансылык сабаттуулук жашоонун бардык баскычтарында – бала бакчадан тартып, өмүрүнүн аягына чейин зарыл болот эмеспи. Ошондой эле бул билим баланын жана ата-эненин, окуучунун жана студенттин, кызматкердин жана ишкердин, дени сак адамдын жана бейтаптын, пенсионердин жана сүрөтчүнүн – айтор, бардык социалдык ролдорду аткаруу үчүн зарыл болот. Ар бир ролдо, күн сайын биз акчаны башкарып келебиз. Биздин бакубат жашообуз ушул ишти канчалык сабаттуу жасаганыбыздан көз каранды. Өнүктүрүү саясат институту жергиликтүү жамааттарга жана башкаруу органдарына ар бир адамдын татыктуу жашоого болгон укугун ишке ашырууга көмөк көрсөтүү миссиясын аткарууда. Ошондуктан ӨСИ бир нече жылдан бери окуучулардын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу зарылдыгына көңүл бурдурууга көп күч-аракет жумшап келатат. Мисалы, “Элдин үнү жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоорунун колдоосу менен 2015-жылдан 2018-жылга чейин мектептин бюджети боюнча 72 коомдук угууларды өткөрүүдө 64 мектепке жар-

дам көрсөтүлгөн. Угууларга жалпысынан 33 116 адам катышкан. Бул мектептерге усулдук жардам жана промо-материалдар берилген. Иш-чаралар “Global Money Week” аттуу апталыктын убагында өткөрүлгөн. Иш-чарага катышкан окуу жайлардын арасында мектеп бюджети боюнча мыкты коомдук угууларга сынак жарыяланган. Көпчүлүк иш-чаралар окуучулардын өзүнүн жана үй-бүлөсүнүн акчасын башкаруу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган. Мындан тышкары ӨСИ окуучуларды коомдук финансыны башкарууга да үйрөткөн. Ошондуктан ар бир мектепте окуу жайдын бюджети боюнча коомдук угуулар же кеңейтилген форматтагы ата-энелердин чогулуштары сөзсүз түрдө өткөрүлүп келет. Жеңүүчү мектептер байге катары зарыл материалдарды жана жабдууларды алышты. Бул болсо аларга окуучулардын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу программасын келечекте да уланта берүүгө жардам бермекчи”, - деп айтты Өнүктүрүү саясат институтунун Башкаруу төрайымы Надежда ДОБРЕЦОВА.

“Финансылык эркиндиктин ачкычы” окуу-методикалык жыйнагын Кыргыз Билим берүү академиясынын Окумуштуулар кеңеши жактырган (2016-жылдын 30-ноябрындагы №10 протоколдон көчүрмө). ОМЖ басып чыгарууга жана Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү мектептеринде окуу планынын мектептик компонентинин эсебинен класстан тышкаркы сабактар үчүн “Адам жана коом / Экономикага киришүү” курсунда, ошондой эле факультативдерде жана ийримдерде колдонууга сунушталган.

ОМЖ Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү мекемелеринин 5-11-класстарынын окуучулары үчүн финансылык сабаттуулук боюнча Базалык компетенциялардын (билимдин, шыктардын, көндүмдөрдүн жана жүрүм-турумдун) стандарттарына шайкеш келет. Бул Стандарттарды 2016-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын калкынын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу Программасын ишке ашыруу боюнча Координациялык кеңештин төрагасы, Кыргыз Республикасынын

Улуттук банкынын Төрагасы 2017-жылдын 27-декабрында бекиткен.

Басылма Өнүктүрүү саясат институту (ӨСИ) менен Билим берүү демилгелерин колдоо фондунун (ББДКФ) биргелешкен ишинин алкагында даярдалды. Китеп Швейцария Өкмөтү Швейцариянын Өнүктүрүү жана Кызматташтык агенттиги (SDC) аркылуу каржылап, ӨСИ аткарган “Элдин үнү жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоорунун финансылык колдоосу менен чыкты.

ОМЖ эмнеден турат?

- **Жумушчу дептер (ISBN 978-9967-9124-2-7) “Финансылык эркиндиктин ачкычы” окуу-методикалык жыйнагынын (ОМЖ) жалгама бөлүгү болуп эсептелинет.** Анын мазмуну ушундай эле аталыштагы окуу китебине жана мугалимдер үчүн методикалык окуу китебине шайкеш келет. Жумушчу дептер жогорку класстардын окуучуларына жардам катары иштелип чыгып, сабакта жана сабактан тышкаркы убакытта жасалчу практикалык көнүгүүлөрдү өзүнө камтыйт. Жумушчу дептер Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү мектептеринин мугалимдерине жана 10-11-класстарынын окуучуларына даректелет. Мугалимдер бул окуу китебин жогорку класстын окуучуларын мектептеги компоненттин алкагында финансылык сабаттуулуктун негиздерине үйрөтүү үчүн, ошондой эле “Адам жана коом” айкалышкан курсу үчүн кошумча окуу китеби катары да колдоно алышат.
- **Окуу китебинде (ISBN 978-9967-9124-1-0) финансылык сабаттуулук, жеке финансылык коопсуздук, акчаны натыйжалуу башкаруу, жарандардын финансы институттар менен байланышы, жеке бюджетти башкаруу көндүмдөрүн өздөштүрүү жана финансы долбоорлорун иштеп чыгуу маселелери камтылган.**
- **Методикалык окуу китеби (ISBN 978-9967-9124-0-3) “Финансылык эркиндиктин ачкычы” окуу-методикалык жыйнагынын (ОМЖ) жалгама бөлүгү болуп саналат.** Анын мазмуну ушундай эле аталыштагы окуу китебине жана 10-11-класстын окуучулары үчүн Жумушчу дептерге шайкеш келет. Китепте мугалимге жардам катары методикалык сунуштамалар камтылган. Бул сунуштамалар белгиленген жана белгиленбеген убакытта жогорку тепкичтеги окуучулар менен эффективдүү сабак өтүүгө жардам берет.

ӨНҮКТҮРҮҮ САЯСАТ ИНСТИТУТУНУН ЖАҢЫЛЫКТАРЫ

Латвиянын Өз алдынча башкаруулар ассоциациясынын делегациясы Кыргыз Республикасына келди

2018-жылдын 17-августун 20-августуна чейинки мезгил аралыгында Латвия Республикасынын Тышкы иштер министрлигинин (ТИМ) колдоосу менен Латвиянын Жергиликтүү өз алдынча башкаруулар ассоциациясы Кыргызстанга келип кетти.

Сапардын максаты – жергиликтүү өз алдынча башкаруу, өнүгүү жолдору, ийгиликтер жана алынган сабактар өңдүү чөйрөлөрдө тажрыйба алмашуу; Латвиянын ЖӨБ Ассоциациясынын иши; административдик-аймактык реформа (ААР) менен таанышуу. Делегациянын курамына төмөнкү адамдар кирди:

- Гинтс КАМИНСКИС (Mr. Gints KAMINSKIS) – Латвиянын Өз алдынча башкаруулар Ассоциациясынын төрагасы (LALRG)
- Мудите ПРИЕДЕ (Mrs. Mudite PRIEDE) – Ассоциациянын баш катчысы (Secretary General of the LALRG)
- Хардижс ВЕНТС (Mr. Hardijs VENTS) – Пärгауж муниципалдык кеңешинин төрагасы (Chairman of Pär gauja municipality council (Vidzeme region))
- Тэлис ШЕЛЕНГОВС (Mr. Tālis ŠELENGOVS) – Амата муниципалдык кеңешинин вице-төрагасы (Vice Chairman of Amata municipality council (Vidzeme region))
- Элита КРЕССЕ (Mrs. Elita KRESSE) – LALRG долбоордук менеджери

Делегация бир катар жолугушууларды өткөрдү. Коноктор Кыргыз Республикасынын Өкмөт аппаратынын, КР Өкмөтүнө караштуу ЖӨБ иштери жана этностор аралык мамилелер боюнча мамагенттиктин (ЖӨБЭММА) өкүлдөрү, Чолпон-Ата шаардык мэриясынын жана Ысык-Көл облусундагы Кара-Ой айыл өкмөтүнүн кызматкерлери менен жолугушту.

20-августта Бишкекте Латвиянын Өз алдынча башкаруулар Ассоциациясынын өкүлдөрү жана Кыргызстандын жергиликтүү өз алдынча башкаруулар чөйрөсүндөгү эксперттери катышкан семинар өттү. Семинарга Кыргыз Республикасынын Өкмөт аппаратынын, КР Өкмөтүнө караштуу ЖӨБ иштери жана этностор аралык мамилелер боюнча мамагенттиктин (ЖӨБЭММА) өкүлдөрү, КР Жогорку Кеңешинин депутаттары, КР Финансы министрлигинин, КР ЖӨБ Союзунун өкүлдөрү жана журна-

листтер катышты. Семинарды LALRG Ассоциациясынын Кыргызстандагы өнөктөшү – Өнүктүрүү саясат институту уюштурду.

Семинардын жүрүшүндө LALRG Өкмөт, мамлекеттик органдар жана Парламент менен өз ара аракеттенүү боюнча өз иши тууралуу айтып беришти. Ошондой эле төмөнкү уюмдардын мүчөлөрү менен жасалган иштер тууралуу да маалымат берилди: “Латвиянын Өз алдынча башкаруулар Ассоциациясы жана өкмөттүн жергиликтүү өз алдынча башкаруулар менен саясий диалог”, баяндамачы: Мудите ПРИЕДЕ, Латвиянын Өз алдынча башкаруулар Ассоциациясынын Башкы катчысы; “Латвиядагы административдик-аймактык реформа жана бул реформада Ассоциациянын ролу”, Гинтс КАМИНСКИС, Латвиянын Өз алдынча башкаруулар Ассоциациясынын төрагасы.

Латвиядагы административдик-аймактык реформа жана бул реформада Ассоциациянын ролу тууралуу баяндама катышуучуларда өзгөчө кызыгууну жаратты. Баяндаманын соңунда маморгандардан, ЖӨБ Союзунан жана башка катышуучулардан өтө көп суроолор түштү.

Латвиянын Өз алдынча башкаруулар Ассоциациясы менен КР ЖӨБ Союзу ортосундагы кызматташтык жөнүндө Меморандум семинардын жыйынтыктоочу бөлүгү болуп калды.

M

Жергиликтүү өз алдынча башкаруулар Союзунун жаңылыктары

“Эң мыкты айыл өкмөтү” республикалык таймаштын жыйынтыгы чыкты

Фото с сайта <http://www.gov.kg>

2018-жылдын август айында Кыргыз Республикасынын премьер-министри “Эң мыкты айыл өкмөтү” наамына жарыяланган жалпы мамлекеттик конкурстун жеңүүчүлөрүнө сертификат тапшырды.

Бул конкурс жыл сайын өтүп келет жана инфраструктураны, айыл өкмөттүн ишин жана жергиликтүү жамааттар менен ишти жакшыртуу маселелеринде айыл өкмөтү үчүн маанилүү жана олуттуу стимул болуп эсептелинет.

Жалпы мамлекеттик конкурстук комиссиянын мүчөсү болгон КР ЖӨБ Союзунун директору мыкты айыл өкмөттү аныктоодо комиссиянын жыйындарына активдүү катышты.

“Эң мыкты айыл өкмөтү” конкурсунун катышуучулары эки топко бөлүндү.

Жалпы мамлекеттик комиссиянын ишинин жыйынтыгы боюнча эки топто алты жеңүүчү аныкталды.

Биринчи топто Чүй облусунун Жайыл районунун Суусамыр айыл өкмөтү жеңүүчү деп таанылып, 1-орун үчүн 1,5 млн. сом алды.

2-3-орундарды Баткен облусунун Лейлек районунун Кулунду айыл өкмөтү жана Талас облусунун Манас районунун Покровка айыл өкмөтү ээлешти. Аларга байге катары ээлеген орундарына жараша 1 млн. сом жана 500 миң сом берилди.

Экинчи топто Ысык-Көл облусунун Түп районунун Кутургу айыл өкмөтү жеңүүчү деп табылып, байгеге 1,5 млн. сом алды.

2-3-орундарды Нарын облусунун Жумгал районунун Башкууганды айыл өкмөтү жана Жалал-Абад облусунун Аксы районунун Ак-Жол айыл өкмөтү ээлешти. Аларга байге катары ээлеген орундарына жараша 1 млн. сом жана 500 миң сом берилди.

Кыргыз Республикасынын Жергиликтүү өз алдынча башкаруулар Союзу “Эң мыкты айыл өкмөтү” республикалык конкурсунун жеңүүчүлөрүн куттуктайт!

Жогорку максаттарды жана аларды ийгиликтүү ишке ашырууну, үзөңгүлөштөрдүн ынтымактуу командасын жана татыктуу

жетишкендиктерди каалайбыз. Бардык айыл өкмөттөрүнө жогорку жыйынтыктарды көрсөтүп, бардык мүмкүнчүлүктөрдү колдо-

нуу менен өз жөндөмдүүлүктөрүн көрсөтүп берүүңөрдү, өсүп-өнүгүүнү жана бакубатчылыкты каалайбыз!

“КР ЖӨБ Союзу менен Латвиянын ЖӨБ Ассоциациясы ортосунда кызматташтык жөнүндө” Макулдашууга кол коюлду

Латвиянын ЖӨБ Ассоциациясынын Кыргыз Республикасына 2018-жылдын 20-августун сапарынын жүрүшүндө Бишкек шаарында “КР ЖӨБ Союзу менен Латвиянын ЖӨБ Ассоциациясы ортосунда кызматташтык жөнүндө” Макулдашууга кол коюлду. Латвия Республикасы менен Кыргыз Республикасынын муниципалитеттеринин өз ара аракеттенүүсүн өнүктүрүү, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун кызыкчылыктарына тиешелүү маселелер боюнча муниципалитеттердин кызматташтыгын уюштуруу Макулдашуунун негизги багыттары болуп калды. Макулдашуу тажрыйба алмашууну уюштурууга, муниципалитеттердин көйгөйлөрүн чечүү үчүн биргелешкен долбоорлорду жалпы кызыкчылыкта ишке ашырууга жол ачат.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн жыйынына катышуу

Фото с сайта <http://www.gov.kg>

2018-жылдын 24-августунда КР Өкмөтүнүн жыйыны өтүп, ага КР ЖӨБ Союзунун директору катышты. Жыйында ЖӨБ органдарына мамлекеттик ыйгарым укуктарды өткөрүп берүү маселелери каралды. Жыйында КР Өкмөтүнө караштуу ЖӨБ иштери жана этностор аралык мамилелер боюнча мамлекеттик агенттиктин директору САЛИЕВ Б.

маалымат менен чыкты. КР Өкмөтүнүн 2014-жылдын 17-мартындагы №145 “Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына айрым мамлекеттик ыйгарым укуктарды өткөрүп берүү жөнүндө” Токтомунда коюлган тапшырмаларды 2018-жылдын 1-ноябрына чейин бүтүрүү тууралуу чечим кабыл алынды.

Түз мамлекеттик башкаруу жана анын режимдерин киргизүү Тартибине каршы пикир

Кыргыз Республикасынын Жергиликтүү өз алдынча башкаруулар союзу “Алыскы аймактарда (айылдык аймактарда, шаарларда) түз мамлекеттик башкарууну киргизүүнүн жана анын режиминин тартибин бекитүү жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун долбоорун жана “Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоорун карап чыгып, төмөнкүлөрдү билдирет.

Аталган токтом долбоору менен Алыскы аймактарда (айылдык аймактарда, шаарларда) түз мамлекеттик башкарууну киргизүүнүн жана анын режиминин тартибин бекитүү сунушталат.

Долбоорго негиздеме-маалымкатта баяндалган маалыматка ылайык, маморган-долбоорду иштеп чыгуучу, түз мамлекеттик башкарууну жана анын режимин алыскы аймактарда (айылдык аймактарда, шаарларда) киргизүү – бул өзгөчө абалды киргизүүгө чейинки баскыч жана буга байланыштуу мыйзамдарда карама-каршылыктарды жок кылуу максатында “Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу” мыйзамдын долбоору кошо иштелип чыкты.

“Ченемдик укуктук актылар жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамына ылайык, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому – бул өзүнөн жогору юридикалык күчкө ээ болгон ченемдик укуктук актылардын негизинде жана аларды аткаруу үчүн Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан кабыл алынуучу ченемдик укуктук акт.

Аталган Мыйзамдын 6-беренесине ылайык, ченемдик укуктук акт өзүнөн жогору юридикалык күчкө ээ болгон ченемдик укуктук актыга каршы келбеши керек.

Жогоруда айтылгандарды эсепке алуу менен, Алыскы аймактарда (айылдык аймактарда, шаарларда) түз мамлекеттик башкарууну киргизүүнүн жана анын режиминин тартибинин долбоорун сунушталган редакцияда демилгелөө “Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу” Кыргыз Республикасынын Мыйзамын кабыл алгандан кийин гана мүмкүн болот.

Мыйзамдын сунушталган долбоорунда жергиликтүү кеңештин төрагасын же жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруучу органынын башчысын шайлай албагандын натыйжасында

жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өз ишмердигин уюштуруу маселелерин 30 күндөн ашык мөөнөттө чечүүгө жөндөмсүздүгү жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ыйгарым укуктарын токтото туруу жана түз мамлекеттик башкарууну киргизүү үчүн негиздеме катары көрсөтүлгөн.

Бирок “Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамына ылайык, жергиликтүү кеңештин төрагасын шайлай албай калуу жергиликтүү кеңештин ыйгарым укуктарын мөөнөтүнөн мурда токтотуу үчүн негиз болуп эсептелинебейт (мыйзам долбоорунун концепциясынан улам, убактылуу башкаруучу өз ыйгарым укуктарын мөөнөтүнөн мурда шайлоо өткөрүү учурунда жүзөгө ашырышы керек). Жергиликтүү кеңештер шайлануучу коллегиялуу органдар болуп эсептелгендиктен, кеңештин төрагасы шайланбай калганына байланыштуу түз мамлекеттик башкарууну киргизүү мамлекеттик жана муниципалдык ыйгарым укуктарды бөлүштүрүү боюнча конституциялык принциптерге карама каршы келип калат.

Мындан тышкары, түз мамлекеттик башкаруу киргизүү үчүн негиздеме карата: жергиликтүү кеңеш жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруучу органынын башчысын 30 күндүн ичинде шайлай албай койгон учурда долбоордо көрсөтүлгөн мөөнөттөр жогоруда аталган Мыйзамдын 43-пунктунда жана 49-пунктунда каралган мөөнөттөргө каршы келе турганын белгилейбиз. Аталган пункттар жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруучу органдарынын башчыларын шайлоо жана кайра шайлоону өткөрүү үчүн мөөнөттөрдү деталдуу түрдө регламенттештирген.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун тийиштүү органдарынын нормалдуу ишине бут тоскон дагы башка кризистик кырдаалдардын жаралышы жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ыйгарым укуктарын токтото туруу жана түз мамлекеттик башкарууну киргизүү үчүн дагы бир негиздеме катары көрсөтүлгөн.

Кризистик кырдаалдын даражасын жана анын ЖӨБО иши үчүн нормалдуу же андай болбогонун кайсы орган жана кантип баалай турганы так көрсөтүлбөгөнүнө, бул болсо өз кезегинде коррупциялык фактордун пайда болушуна шарт түзүп жатканына көңүл буруш керек.

Жалпысынан муниципалитеттерде түз мамлекеттик башкаруу институтун киргизүүгө карата белгилей кетүүчү жагдай: Кыргыз Республикасы-

нын Конституциясына ылайык, мамлекеттик бийлик – мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын иш милдеттери менен ыйгарым укуктарын так ажыратуунун принциптерине негизденет. Ал эми жергиликтүү өз алдынча башкарууну Кыргыз Республикасынын Конституциясы жергиликтүү жамааттардын жергиликтүү маанидеги маселелерди өз кызыкчылыктарында жана өз жоопкерчилиги менен өз алдынча чечүүсүнүн Конституция менен кепилденген укугу жана чыныгы мүмкүнчүлүгү катары

аныктайт.

Буга байланыштуу дагы бир жагдайды белгилейбиз: Конституциянын 20-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык, адамдын, жарандын укуктары менен эркиндиктери улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгын, адеп-ахлагын сактоо, башка адамдардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо максатында Конституция жана мыйзамдар менен чектелиши мүмкүн. Киргизилип жаткан чектөөлөр көрсөтүлгөн максаттарга өлчөмдөш болушу керек.

ЖӨБ Союзу жооп берет

- **Жарандардын идентификациялык номерлеринин базасын түзүүдө ЖӨБдүн ролу тууралуу**

Мамлекеттик каттоо кызматынын райондук башкармалыктарынын атынан бир катар айыл өкмөттөрүнө кайрылуулар келип түшкөн. Кыргыз Республикасынын өкмөтүнө караштуу мамлекеттик каттоо кызматынын кадастр жана кыймылсыз мүлккө укуктарды каттоо департаментинин 2018-жылдын 2-июлундагы N 85 буйругуна ылайык айыл аймактары менен биргеликте ар бир менчик ээсинин жеке номерин тактап базага киргизүү милдеттендирилген. Ошондой эле айыл аймактарындагы шайлоочулардын тизмеси менен айыл өкмөтүндөгү чарба китебинде катталган тургундардын тизмеси дал келүүсү керектиги жазылган.

Мамлекеттик каттоо кызматынын райондук башкармалыктары айыл өкмөттөргө кайрылып, айыл өкмөтүнүн аймагында жашаган жарандардын идентификациялык номерлерин жазууну, тизмелерди ирээтке келтирип, кыска мөөнөттүн ичинде тактап берүүнү өтүнүшкөн.

Бир канча айыл өкмөт башчылары кайрылууда көрсөтүлгөн иш өтө көлөмдүү, бир жашоочунун аты-жөнү бир канча кайталанган учурлар бар экендиги жана кыска мөөнөттө аткаруу үчүн айыл өкмөтүнүн бир канча кызматкери өзүнүн түзмө-түз милдетин токтотуп, бир-эки ай Мамлекеттик каттоо кызматынын иши менен алектенүүгө туура келүүдө деп белгилешкен.

Ошондон улам айыл өкмөт башчылары Союзга

кайрылып, мындай маанидеги кайрылууларга юридикалык жактан туура жооп берүүгө көмөктөшүнү өтүнүштү.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 12-январындагы N 128 Токтому менен бекирилген Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик каттоо кызматы жөнүндө жобого ылайык калкты жана жарандык абалдын актыларын, кыймылдуу жана кыймылсыз мүлктү каттоо системасын уюштуруу, мамлекеттик жер кадастрын жүргүзүү Мамлекеттик каттоо кызматынын түздөн түз милдети болуп эсептелинет.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 3-беренесинин 4-пунктуна ылайык Кыргыз Республикасында мамлекеттик бийлик мамлекеттик бий-

лик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын иш милдеттери менен ыйгарым укуктарын так ажыратуунун принциптерине негизденет.

Кыргыз Республикасынын “Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө” Мыйзамынын 20-беренесинин алтынчы бөлүгүнүн экинчи пунктуна ылайык жарандардын эсебин алуу каттоосу, паспорт режиминин эрежелерин аткарылышына көзөмөлдү жүзөгө ашыруу, жарандарды белгиленген тартипте эсепке коюуну жана эсептен чыгарууну жүргүзүү, шайлоочулардын тизмелерин түзүү жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына берилиши мүмкүн болгон негизги мамлекеттик ыйгарым укуктарга кирет.

Мындан сырткары, Кыргыз Республикасынын “Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына айрым мамлекеттик ыйгарым укуктарды берүүнүн тартиби жөнүндө” Мыйзамынын 6-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык мамлекеттик бийлик органдары

мамлекеттик ыйгарым укуктарды берүү менен бир убакта аларды аткаруу үчүн зарыл болгон материалдык, каржылык же башка ресурстарды, анын ичинде республикалык бюджеттен жергиликтүү бюджетке максаттуу трансферттерди (субвенцияларды) караган учурларда гана мамлекеттик ыйгарым укуктарды берүүгө жол берилет.

Жогоруда аталган Мамлекеттик каттоо кызматынын аймактык башкармалыгынын кайрылуусундагы мамлекеттик ыйгарым укукту айыл өкмөтү мыйзам же келишим аркылуу тиешелүү орган өткөрүп берген учурда гана аткара алат. Ошол себептен аталган тапшырманын айыл өкмөтү тарабынан аткарылышы мыйзамга каршы келгенине байланыштуу, аны аткаруу мүмкүн эместигин белгилейбиз.

Мамлекеттик органдар менен кызматташуу жана маалымат менен бөлүшүү максатында, жарандардын жеке номерлерин жана тизмелерин тактоо үчүн айыл өкмөтүндө болгон чарба китептериндеги маалыматтарды бөлүшсөңүздөр болот.

• Төш белги тууралуу

26-июлда Кыргыз Республикасынын Президенти “Жергиликтүү кенештердин депутаттарынын статусу жөнүндө” Мыйзамга өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу” Мыйзамга кол койду. Бул мыйзамда төш белги берүүнүн жол-жобосунан башка дагы эмне каралды?

2018-жылдын 26-июлундагы N71 Мыйзамы менен “Жергиликтүү кеңештердин депутаттарынын статусу жөнүндө” КР Мыйзамына өзгөртүү киргизилди, ага ылайык депутаттын күбөлүгүнүн жана төш белгисинин үлгүлөрү, ошондой эле алар жөнүндөгү Жобо Кыргыз Республикасынын Шай-

лоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясы тарабынан бекитилет деп каралган. Өзгөртүүгө чейин депутаттардын күбөлүгүнүн жана төш белгисинин үлгүлөрү, алар жөнүндөгү Жобо мыйзам аркылуу бекитилет деген редакция болгон. Мындан башка өзгөртүү каралган эмес.

• Ижара жөнүндө

Биз 49 жылга 8 га жерди ижарага берген элек. Бирок мөөнөтү бүтө электе ижарага алуучу баш тартты. Ушул баш тартуунун негизинде мурда чыккан токтомду өз алдынча жокко чыгарууга укугуубуз барбы?

Кыргыз Республикасынын Жер кодексинин 62-беренесинин 13-пунктуна ылайык, жер участогунун ижара келишими бузулганда жер участогуна укук токтотулат.

Жер участогуна укук токтотулган учурда аны пайдаланууга берүү тууралуу токтомду айыл өкмөт тарабынан күчүн жоготту деп табуу зарыл.

Жергиликтүү социалдык-экономикалык өнүгүү программаларын иштеп чыгуу боюнча методикалык окуу китеби

Салих МУРЗАЕВ

Кыргыз Республикасынын Президентинин 2018-жылдын 10-январындагы “2018-жылды Аймактарды өнүктүрүү жылы деп жарыялоо жөнүндө” Буйругу жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2017-жылдын 31-мартындагы №194 Токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын региондук саясатынын концепциясы аймактарды өнүктүрүүнү башкарууда жаңы мамилени колдонуу зарылчылыгын аныктады.

Республикадагы айылдык аймактардын, шаарлардын жана райондордун социалдык-экономикалык өнүгүү программаларын (СЭӨП) даярдоо жана ишке ашыруу аймактарды өнүктүрүүнүн регионалдык саясатынын негизги аспаптарынын бири болуп эсептелинет. Заманбап шарттарда мындай программаларды даярдоо башкаруунун бардык субъекттеринин макулдашылган ишин камсыздаган документти түзүүгө багытталышы керек. Бул документ коомдук кызыкчылыктарды жана жергиликтүү жамааттын муктаждыктарын канааттандырып, калктын турмуш сапатын жогорулатуу үчүн шарттарды түзүүгө тийиш.

Бул жагынан алып караганда “Жергиликтүү социалдык-экономикалык өнүгүү программаларын даярдоо” аттуу методикалык окуу китеби өз убагында чыкты десек болот. Китеп буга чейин Кыргызстанда чыккан ушул өңдүү эмгектерден бир канча көрсөткүчтөр боюнча айырмаланат.

Биринчиден, китеп региондорду өнүктүрүү боюнча саясаттын жаңы документтеринде, СЭӨПны иштеп чыгууда коюлган төмөнкүдөй тапшырмаларга шайкеш келет:

- аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн баалуулуктары, максаттары, ресурстары, милдеттери жана мүмкүнчүлүктөрү тууралуу жергиликтүү жамаат үчүн так элести калыптандыруу;
- аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн максаттарын жана милдеттерин мамлекеттин стратегиялык максаттарына жана милдеттерине шайкеш келтирүү;
- аймактарды өнүктүрүүнүн потенциалын эффективдүү пайдалануу;
- аймактагы экономиканы жана социалдык чөйрөнү өнүктүрүүнү мамлекеттик жөнгө салуу менен рыноктук механизмдерди оптималдуу түрдө айкалыштыруу;
- мамлекеттик/тармактык программаларды, аймактарды өнүктүрүү программаларын жана чарба жүргүзүүчү субъекттерди өнүктүрүү программаларын макулдашуу;
- жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен калктын, мамлекеттик бийлик ор-

гандары, жеке бизнес жана жарандык коом уюмдары ортосунда өнөктөш мамилелерди орнотуу.

Экинчиден, бул тапшырмаларды эсепке алуу менен, Методикалык окуу китеби жергиликтүү СЭӨПны даярдоону жаңы принципалдуу жоболорго багыттайт:

Ал биринчи кезекте жергиликтүү бийлик органдарынын (мамрайадминистрациянын, аймактык мамлекеттик органдардын жана ЖӨБ органдарынын) социалдык жана экономикалык өнүгүүнүн жалпы көрсөткүчтөрүнө жетүү жаатындагы милдеттерин жана жоопкерчилигин чагылдырышы керек.

Аймактардын өнүгүүсүн пландоо долбоордук максаттык мамилеге өтүшү керек. Бул болсо биринчи кезекте жергиликтүү экономиканы өнүктүрүү чөйрөсүндө “күнүмдүк көйгөйлөрдү чечүүгө” багытталган тапшырмалардан “өсүш түйүнүн” же “өнүгүү түйүнүн” түзүү милдеттерине өтүү дегенди билдирет.

Жергиликтүү бийлик органдары СЭӨПны ишке ашырууда координатор жана дем берүүчү, ошондой эле аймактарды өнүктүрүүдө соңку жыйынтыктардын буйрутмачысы болушу керек. Алардын алдына коюлган тапшырмалардын бири – жергиликтүү өнүгүүгө чындап көмөктөшкөн өнүгүү субъекттеринин пайда болуусу үчүн шарттарды түзүү. Бул үчүн алар жергиликтүү өнүгүүгө жана жарандардын турмуш шартын жакшыртууга өз ресурстарын салышы керек.

Колдо болгон табигый, чийки зат, адамдык жана башка факторлорду эсепке алуу менен, экономиканы өнүктүрүүдөгү келечеги кең багыттарды аныктоонун негизинде аймактын экономикасынын багытын түзүү зарыл.

Аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүү программасын даярдоодо аймактык пландоо усулун колдонуу зарыл.

Мамлекеттик/тармактык программалардагы, регионалдык (облустук жана райондук) өнүгүү программаларындагы максаттуу индикаторлор менен ЖӨБ деңгээлиндеги өнүгүү программаларындагы көрсөткүчтөр ортосундагы тыгыз байланышты камсыз кылуу абзел.

Жергиликтүү деңгээлде пландоо системасы бюджеттик процесс, КР Бюджеттик кодексинин жоболору, бюджеттик процессти жөнгө салган башка ченемдик укуктук актылар менен өз ара байланышта болушу керек.

СЭӨП аны ишке ашыруунун финансылык моделин, б.а., СЭӨПнын ресурстук камсыздалгандыгын камтышы керек.

Финансылык модель өнүгүү субъекттеринин каражаттарын мобилдештирүү, жергиликтүү бюджеттин киреше бөлүгүн көбөйтүү, чыгашаларды кыскартуу, ошондой эле инвестициялык саясатты иштеп чыгуу боюнча чараларды камтышы керек. Ошондуктан СЭӨП өзүнө конкреттүү бизнес долбоорлордун тизмегин камтууга тийиш. Бул бизнес долбоорлорун каржылоо үчүн потенциалдуу инве-

сторлорго, анын ичинде мамлекеттик/муниципалдык – жеке өнөктөштүк принциптердин негизинде каржылоону сунуштаса болот. СЭӨП өнүгүү боюнча өнөктөштөр жана субъекттер өз ресурстарын СЭӨПны ишке ашырууга багыттай ала турган шарттарды, стимулдарды түзүү боюнча чараларды камтууга тийиш.

Аймактын деңгээлинде СЭӨПнын жыйынтыктарына мониторинг жана баалоо жүргүзүү системасы түзүлүшү керек. Анын жыйынтыктары боюнча жыл сайын СЭӨПга өзгөртүүлөр киргизилип турмакчы.

Бул окуу китеби райондун Социалдык-экономикалык өнүгүү программасын даярдоо боюнча Методиканын жана Шаардын/айылдык аймактын социалдык-экономикалык өнүгүү программасын иштеп чыгуу боюнча методикалык колдонмонун жоболорун эсепке алуу менен даярдалды. Аталган Колдонмо Кыргыз Республикасынын Экономика министрлигинин 2018-жылдын 15-майындагы №63-А жана ЖӨБЭММАнын 2018-жылдын 16-майындагы № 01-18/56 биргелешкен Буйругу менен бекитилген. Бул документтерде СЭӨПны иштеп чыгуунун бирдиктүү тартиптери көрсөтүлгөн.

Методикалык окуу китеби жогоруда аталган документтердин өзөктүк жоболорунун мазмунун ачып берет, райондун жана шаардын/айылдык аймактын социалдык-экономикалык өнүгүү программасынын өзгөчөлүктөрүн жана айырмачылыктарын сүрөттөйт, айрым негизги түшүнүктөрдүн аныктамасын, мисалдарды, сунуштамаларды жана башка көмөкчү материалдарды камтыйт.

Окуу китеби жергиликтүү өнүгүүнү пландоо менен алектенгендерге, аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүү программасын даярдоого жана ишке ашыруу процессин башкарууга түздөн түз тартылган адамдарга – райондук мамлекеттик администрациялардын кызматкерлерине, мамлекеттик органдардын аймактык бөлүмдөрүнүн өкүлдөрүнө, шаардык/айылдык аймактардын ЖӨБ органдарына даректелет.

Окуу китеби Кыргыз Республикасынын Экономика министрлигинин жана Жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери жана этностор аралык мамилелер боюнча мамлекеттик агенттиктин буйрутмасы менен, “SBDC Consult” коомдук бирикмесинин эксперттери тарабынан даярдалды. Китеп “Жергиликтүү жамааттын керектөөлөрүнүн негизинде айылдык аймактардын социалдык-экономикалык өнүгүүсү” долбоорун (2-фаза) ишке ашыруунун алкагында даярдалды. Аталган долбоорду Германиянын Эл аралык кызматташтык боюнча коому (GIZ) каржылайт.

Китептин авторлору: Б.К. Дыйканов, С.К. Мурзаев, З.Б. Сыдыкова, А.В. Третьяков, А.А., Чекиров, Ч.С. Биялиева, К.К. Сыдыкова.

Методикалык окуу китеби 1000 нуска менен кыргыз жана орус тилдеринде басылып чыкты. Китептин электрондук вариантын ЖӨБЭММАнын сайтынан таба аласыз. Дареги: www.gamsumo.gov.kg.

Децентралдаштырылган контексте жана децентралдаштырууга өтүү шарттарында мамлекеттик финансыны башкаруу

Профессор Пол СМОУК

ОКУУ ҮЧҮН ЖЫЙНАК: www.gsdr.org

Окуу үчүн жыйнактар Улуу Британия Өкмөтүнүн Эл аралык өнүктүрүү боюнча департаментинин (DFID) буйрутмасы менен чыкты. Жыйнак өз алдынча окуп, кесипкөй колдонуу үчүн багытталган. Жыйнак тематикалык тармактардын алкагында пайда болгон суроолор жана талкуулар тууралуу ой жүгүртүүгө түртөт. Айтылган пикирлер авторго тиешелүү жана сөзсүз эле GSDRC, өнөктөш мекемелердин же DFID'дин пикирин чагылдырбайт. © DFID Crown Copyright 2015. Лицензия Ачык өкмөттүн лицензия алдында катталган: www.nationalarchives.gov.uk/doc/open-government-licence

Цитатанын сунушталган формасы: Smoke, P. (2015) Public Financial Management in Decentralised and Decentralising Environments. GSDRC Professional Development Reading Pack no. 20. Birmingham, UK: University of Birmingham.

Мамлекеттик финансыны башкаруу деген эмне жана ал децентралдаштырылган системада, децентралдаштырууга өтүү шарттарында кантип колдонулат?

Мамлекеттик финансыны башкаруу (МФБ) – бул бюджетти, чыгашаларды түзүү жана мамлекеттик каражаттарды эсепке алуу тууралуу илим жана искусствосу. Бул болсо мамлекеттик секторду реформалоонун эң негизги элементтеринин бири болуп эсептелинет¹. МФБ мамлекеттик ресурстарды башкаруу эрежелерин жана процесстерин так аныктоону жана туура колдонууну камсыздоого, коррупция үчүн жылчыктарды бүтөөгө гана жардам бербестен, ошону менен бирге жарандарга кире-

шелерди баалоо үчүн колдоно ала турган маалыматты да берет. Мындан тышкары мамлекеттик органдардын кызмат көрсөтүүлөрүнүн натыйжалуулугун баалоого да жардам берет.

Узак убакыт бою МФБ техникалык тармак катары эсептелинип келген. Бирок саясий жана институционалдык шарттар жер-жерлерде МФБнын динамикалуу реформаларынын мүмкүнчүлүктөрүнө (ыргагы жана ырааттуулугу кандай болгонуна) күчтүү таасир тийгизе алат деген түшүнүк тамыр жая баштады. Практикада туш болгон көйгөйлөр ой жүгүртүүдөгү эволюцияга да алып келди: МФБ тармагындагы реформаларды даярдоого жана ишке ашырууга мурдагыдан дагы дисциплиналар аралык жана прагматикалык мамилени калыптандыра баштады. Cangiano, Curristine жана Lazare (2013) мамлекеттик финансыны башкаруу системасында соңку өзгөрүүлөрдү (өнүгүп келаткан өлкөлөр үчүн спецификалуу болбогон) байкап, келечектеги ыктымал мамилелерди белгилешет.

Децентралдаштыруунун айрым формалары өнүгүп келаткан өлкөлөрдө мамлекеттик секторду

¹ Караңыз: Мамлекеттик ресурстарды башкаруу боюнча окуу үчүн булак: http://www.gsdr.org/docs/open/reading-packs/PFM_RP.pdf

Профессор Пол Смоук Нью-Йорк университетинин Роберт Ф. Вагнер атындагы Мамлекеттик кызмат департаментинин Эл аралык өнүктүрүү программасынын

директору болуп иштейт.

Анын илимий жана саясий кызыкчылыктары өнүгүп келаткан өлкөлөрдөгү фискалдык реформалардын саясий экономикасына жана мамлекеттик секторду децентралдаштырууга багытталган. Профессор бул

темалар боюнча көптөгөн илимий эмгектерди жарыялап, өнүктүрүү маселелери боюнча көптөгөн ар тараптуу, эки тараптуу жана бейөкмөт уюмдар менен иштешкен.

Ушул тапта профессор Чет өлкөлөрдү өнүктүрүү институтунун улук илимий кызматкери жана Урбан институтунда (Urban Institute) Эл аралык өнүктүрүү жага башкаруу боюнча борбордун аффилиацияланган окумуштуусу болуп иштейт. Буга чейин Пол Смоук Массачусетс технологиялык институтунда сабак берген жана Эл аралык өнүктүрүү боюнча Гарвард институту менен иштешкен.

реформалоо жаатындагы универсалдуу практикага айланды. Децентралдаштыруу дегенде адатта структуралар, системалар жана ресурстар менен коштолгон мамлекеттик функцияларды башкаруунун субулуттук органдарына өткөрүп берүүнү түшүнүшөт². Бийликтин субулуттук органдары борбордук өкмөт сыяктуу эле мамлекеттик финансыны башкаруунун жакшы структурага салынган системасын талап кылат. Бул болсо өнүгүү жаатындагы максаттарга жетүүдө мамлекеттик ресурстарды талаптагыдай жана жоопкерчиликтүү колдонууну камсыз кылуу үчүн керек. Shah (2007) мамлекеттик финансыны башкаруунун субулуттук системасынын элементтерин деталдуу карап чыгууну сунуштайт. Бул болсо өзүнө базалык бухгалтердик эсепти жана отчеттуулукту, акча каражаттарын башкарууну, сатып алууларды, карызды башкарууну, ички контролду жана аудитти, ошондой эле тышкы аудитти жана эффективдүүлүктү баалоону камтыйт.

- 1-окуу: Cangiano, M., Curristine, T., and Lazare, M. eds. (2013). *Мамлекеттик финансыны башкаруу жана пайда болуучу архитектура*. Вашингтон, Колумбия округу: Эл аралык Валюта фонду, 1-17-беттер. <http://www.imf.org/external/np/exr/bforums/2013/pfm/pdf/excerpt.pdf> (кириш сөздү жогорудагы шилтеме боюнча жүктөл алууга болот)
- 2-окуу: Shah, A. ed. (2007). *Мамлекеттик финансыны жергиликтүү башкаруу*. Вашингтон, Колумбия округу: Дүйнөлүк банк, 1-5-беттер. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2007/06/15/000020439_200706_15110511/Rendered/PDF/399950PAPER0Lo100821369

37701PUBLIC1.pdf (кириш сөз жана башка бөлүмдөр менен таанышуу үчүн жогорудагы шилтеме боюнча толук текстти жүктөп алса болот).

МФБ менен децентралдаштыруу реформалары ортосунда кандай өз ара байланыш бар?

МФБ реформалары децентралдаштыруунун күтүлгөн пайдасынан улам зарыл деп эсептелинет. Буга себеп – мамлекеттик башкаруунун субулуттук органдарын башкарууда эффективдүүлүктү, ачык-айкындуулукту жана отчеттуулукту жогорулатууда мамлекеттик башкаруунун жогорку деңгээлдеринин жана жергиликтүү бийлик органдарынын борбордук ролу. МФБ реформалары стандартка салынган эрежелерди жана борбордук контролду талап кылганы менен, эффективдүү децентралдаштырууда кандайдыр бир деңгээлде субулуттук автономия да чоң мааниге ээ. Субулуттук өкмөттөр децентралдашкан же децентралдашууга өтүү шарттарында турган өлкөлөрдө мамлекеттик финансыны башкарууда улуттук реформаларды ийгиликтүү ашырууда негизги катышуучулар боло алышат. МФБ реформасынын айрым олуттуу эмес тобокелдиктери бар. Мисалы, мамлекеттик финансыны жергиликтүү деңгээлде башкарууда жоопкерчиликсиз мамиле пайда болушу ыктымал. Бирок өтө эле чектөөчү контексттен алганда ал децентралдаштырууга зыянын тийгизип, жергиликтүү бийлик органдарынын эркиндигин чектеп коюшу да ыктымал.

Субулуттук МФБда өзгөчө маанилүү маселелердин бири – борбордук көзөмөл менен жергиликтүү автономия ортосунда талаптагыдай баланс табуу. Муну Ter-Minassian (2012) баяндап берген.

- 3-окуу: Ter-Minassian, T. (2012). *Эффективдүү жана макроэкономикалык фискалдык децентрализацияны жайылтуу: борбордук финансылык мекемелердин ролу. В: Децентрализация жана борбордук финансылык мекемелердин улам өзгөрүп турган ролу. Манила: Азия жана Тынч Океан регионунда өнүгүү жыйынтыктарына жетүү максатында практикалоочу жамаат, Азия өнүктүрүү банкы, 25-36-беттер.* [https://wpqr4.adb.org/LotusQuickr/cormfdr/PageLibrary482571AE005630C2.nsf/\\$defaultview/8BF45408225FA55048257B6B0013CA29/\\$File/Decentralization and the Changing Role of Central Finance Agencies.pdf?OpenElement](https://wpqr4.adb.org/LotusQuickr/cormfdr/PageLibrary482571AE005630C2.nsf/$defaultview/8BF45408225FA55048257B6B0013CA29/$File/Decentralization%20and%20the%20Changing%20Role%20of%20Central%20Finance%20Agencies.pdf?OpenElement)
- 4-окуу: Fedelino, A. and Smoke, P. (2013) *Өнүгүп келаткан өлкөлөрдө мамлекеттик финансыны башкаруу менен фискалдык децентрализация реформалары ортосундагы ажырымды жоюу. In M. Cangiano et al. (eds.)* <http://www.elibrary.imf.org/page/226>
- 5-окуу: Klingebiel, S. and Mahn, T. (2013). *Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун отчеттуулугун күчөтүү: децентрализация менен мамлекеттик финансыны башкаруу ортосундагы ажырымды кантип жок кылса болот. Немис Өнүктүрүү Институту аткарган ишке кыскача сереп, Басылма: The Broker Online.* <http://thebrokeronline.eu/Articles/Strengthening-the-accountability-of-local-governance>

МФБ менен децентрализацияны жайылтуудагы реформалардын кесилишинде кандай жаңы тенденциялар бар?

1. Жергиликтүү мамлекеттик сектордун чыгашалары жана кирешелери кантип өлчөнөт жана алар канчалык деңгээлде отчеттуу?

Өнүгүп келаткан өлкөлөрдө фискалдык децентрализацияны маселелери боюнча саясаттын жана изилдөөлөрдүн басымдуу бөлүгү децентрализацияны формасы болгон ыйгарым укуктарды өткөрүп берүү эсептелинет. Буга олуттуу автономиясы бар мамлекеттик башкаруунун тандалып алынган субулуттук органдарына ыйгарым укуктарды жана функцияларды өткөрүп берүү кирет. Бирок көпчүлүк өлкөлөрдө мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөр децентрализацияны формалары аркылуу жеткирилет. Мисалы, децентрализация (жергиликтүү кызмат көрсөтүүлөрдү башкаруунун жогорку деңгээлдеги мекемелери жеткиргенде) жана делегация (жергиликтүү кыз-

мат көрсөтүүлөрдү өкмөттүк же бейөкмөт уюмдар өкмөт менен түзүлгөн келишимге ылайык жеткиргенде).

Мындай ыкмалар бюджетти түзүүнү, ыйгарым укуктарды өткөрүп берүүдөн айырмаланган каржылоо жана башкаруу механизмдерин караштырат. Мисалы, децентрализацияланган чыгашалар эрежеге ылайык, жергиликтүү бюджеттерге эмес, борбордук өкмөттүн бюджетине кошулат. Бул өтө маанилүү болушу ыктымал. Кызмат көрсөтүүлөрдү мындай жол менен каржылоонун жана жеткирүүнүн бул формалары МФБнын бекем системасын түзүүгө көмөктөшүшү ыктымал. Натыйжада конкреттүү жергиликтүү юрисдикциядагы өнүктүрүү жаатында жакшы жыйынтыктарга жетүү үчүн иштеп кетиши керек. Воех (2012) дагы да кеңири жергиликтүү сектордун мүнөзүнө жана маанисине, жергиликтүү мамлекеттик функцияларды аткаруу үчүн колдонулган механизмдерди айкалыштырууну туура эмес түшүнүп алуунун кесепеттерине көңүлдү бурат.

- 6-окуу: Voex, J. (2012). *Жергиликтүү мамлекеттик секторду өлчөөнү жана эффективдүүлүгүн үйрөнүү: жергиликтүү мамлекеттик финансыны классификациялоо жана берилген-децентрализацияланган финансыны салыштыруу. Вашингтон, Колумбия округу: Урбан Институту.* <http://www.urban.org/sites/default/files/alfresco/publication-pdfs/412474-Exploring-the-Measurement-and-Effectiveness-of-the-Local-Public-Sector.PDF>

2. Жергиликтүү бийлик органдарынын финансылык жоопкерчилигине кантип көмөктөшсө болот?

МФБ системасы жергиликтүү өз алдынча башкаруунун финансысын башкарууда өтө чоң мааниге ээ. Бирок жоопкерчиликти ишенимдүү фискалдык чектерин иштеп чыгуу зарыл экенин түшүнө башташты. Мындай чектердин ролу 1990-жылдары Латын Америкасындагы субулуттук карыз кризиси болгон мезгилде колдоого алынган. Көпчүлүк өнүгүп келаткан өлкөлөрдө жергиликтүү (шаардык) бийлик органдары өзүнө мурдагыдан көбүрөөк фискалдык ролду алып, инфраструктура өндүү зарыл капиталдык салымдар үчүн каражатты зайымга алууга умтулгандыктан фискалдык жоопкерчиликти жакшыртууга кызыгуу барган сайын артып жатат.

Мындай чектер конкреттүү өлкөлөрдүн контекстине адаптацияланышы керек жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун жоопкерчиликти финансылык жүрүм-туруму үчүн ишенимдүү чөйрө түзүүгө жетишсиз. Бирок алар өкмөт аралык күчтүү фискалдык системанын маанилүү элементи боло алат. Liu жана Webb (2011) финансылык жоопкерчиликти чектери боюнча эл аралык тажрыйбага

сереп жүргүзүп, түрдүү ыкмалардын артыкчылыктары менен кемчиликтерин карап чыгышты.

- 7-окуу: Liu, L. and Webb, S. (2011). *Субулуттук дисциплина үчүн финансылык жоопкерчиликтин мыйзамдары. Policy Research Working Paper 5587. Вашингтон, Колумбия округу: Дүйнөлүк банк. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3354/WPS5587.pdf?sequence=1>*

3. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун бюджеттик айкындуулугун жана отчеттуулугун кантип баалап, күчөтсө болот?

Децентралдаштыруу жана демократия орнотуу тенденциясы кеңири жайылып, субулуттук мамлекеттик иштерде жарандардын катышууга кызыгуусу күчөп, жарандык активдүүлүк жогорулаган сайын жергиликтүү өз алдынча башкаруу жана бюджет айкындуулугу тууралуу маалыматка ачык жеткиликтүүлүктү жайылтуу үчүн импульс да күчтүү болуп жатат. Бул темага бурулган көңүлдүн басымдуу бөлүгү улуттук деңгээлде болду (мисалы, маалыматка жеткиликтүүлүк жана маалымат алууга укук жөнүндө мыйзамдар). Бирок субулуттук бийликтин жоопкерчилигин күчөткөн децентралдаштыруу саясаты жакын арадан бери жергиликтүү деңгээлдеги айкындуулукка көбүрөөк көңүлдү бура баштады. Буга жергиликтүү бийлик өз ресурстарын кантип түзүп, чыгымдап жатканы тууралуу маалымат гана эмес, ошондой эле бийликтин жогорку тепкичтеринен алынган каражат кантип сарпталып жатканы тууралуу маалымат да кирет.

Мындай маалымат жарандарга жергиликтүү өз алдынча башкаруу ишке ашырган өнүгүү пландары жана жылдык отчеттору кандай деңгээлде жарыяланганын аныктоого жардам берет. Ошондой эле жоопкерчиликти жакшыртуу үчүн дарамети да бар. Schaeffer жана Yilmaz (2008) жергиликтүү бийлик органдарынын иши тууралуу маалыматка коомчулуктун жетүү жолдорун көбөйткөн укуктук жана бюджеттик инструменттер менен процесстерди талдап чыгышты. Kroth (2012) субулуттук бюджеттин айкындуулугуна байланышкан негизги түшүнүктөр менен практиканы талдап, Бюджет боюнча Эл аралык өнөктөштүктүн буйрутмасы менен ондогон өнүгүп келаткан өлкөлөрдө соңку тематикалык изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын чыгарды.

- 8-окуу: Schaeffer, M. and Yilmaz, S. (2008) *Бюджеттик процесстерди жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун отчеттуулугун күчөтүү. Вашингтон, Колумбия округу: Дүйнөлүк банк. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1297806*
- 9-окуу: Kroth, V. (2012). *Субулуттук*

бюджеттик айкындуулук: пилоттук изилдөөлөргө анализ. Вашингтон, Колумбия округу: Бюджет боюнча Эл аралык өнөктөштүк. http://internationalbudget.org/wp-content/uploads/Subnational-Synthesis-Paper_final.pdf

Талкуу үчүн суроолор

- Сиздин өлкөдө МФБнын жана децентралдаштыруу реформаларынын абалы кандай? Реформалардын бири башкаларга караганда илгерилеген десек болобу?
- Субулуттук деңгээлде МФБ реформаларына же жергиликтүү деңгээлде мамлекеттик финансыны башкарууну децентралдаштыруу жаатындагы реформаларга карата формалдуу фокус барбы? Күч-аракеттер кандайдыр бир деңгээлде координацияланганбы? Алар негизги саясатка жана практикага олуттуу даражада шайкеш келеби же кыйыр түрдө карамакаршылыктар барбы?
- Саясий-экономикалык чөйрө МФБ менен децентралдаштыруу боюнча реформалар ортосундагы прогреске жана мамилеге, анын мүнөзүнө кандай таасирин тийгизди? Кандай улуттук жана жергиликтүү саясий жана бюрократиялык динамикалар (акторлор/факторлор) бул реформалардын маңызына таасирин тийгизди? Алар улуттук жана жергиликтүү деңгээлдерде кантип ишке ашырылды?
- МФБ саясаты жана ири жергиликтүү сектордун структурасын децентралдаштыруу ыйгарым укуктарды, деконцентрациялоону жана өткөрүп берүүнү эсепке алабы? Бул суроого жооптордун кесепеттери кандай болот деп ойлойсуз?
- Жоопкерчиликтин фискалдык чектерине көмөктөшүү боюнча чаралар көрүлгөнбү? Эгерде көрүлсө, анда алар канчалык жакшы иштелип чыккан деп ойлойсуз (борбордук көзөмөл менен жергиликтүү автономия ортосундагы тийиштүү баланс менен)? Бул иш жүзүндө колдонулуп келеби?
- Субулуттук бюджеттин айкындуулугун жана отчеттуулугун камсыздоо үчүн кандай чаралар көрүлгөн? Бул чараларды негизинен борбордук бийлик органдары кабыл алдыбы же жергиликтүү бийлик органдарыбы? Алар эффективдүү колдонулуп келатабы?